

UNIwersytet Szczeciński

Wydział Humanistyczny

Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych

Ewelina Dynkwald

**PAMIĘĆ OFLAGU II C WOLDENBERG
W DOBIEGNIEWIE PO ROKU 1989**

*Opracowanie uzupełnione i zaktualizowane na podstawie pracy licencjackiej autorki
napisanej pod kierunkiem
dr. Pawła Migdalskiego
Szczecin 2018*

Szczecin 2019

Spis treści

Wstęp	3
Rozdział I. Znaki pamięci na terenie miasta Dobiegniew	11
1.1. Rzeźba Stanisława Horno-Popławskiego- Madonna z Dzieciątkiem	12
1.2. Pomnik Czynu Żołnierskiego	16
1.3. Pomnik Woldenberczyka	19
Rozdział II. Pamięć oflagu w działalności byłych jeńców Woldenbergu	21
2.1. Fundacja Woldenberczyków	23
2.2. Stowarzyszenie Woldenberczyków.	25
2.3. Stowarzyszenie Woldenberczyków po roku 2014	28
Rozdział III. Pamięć oflagu w działalności Gminy Dobiegniew	32
3.1. Międzynarodowy Turniej Piłki Nożnej Dobiegniew CUP	35
3.2. Konkursy Recytatorskie Poezji Obozowej	38
3.2. Plan przebudowy i rozbudowy budynku Muzeum Woldenberczyków	39
Rozdział IV. Pamięć oflagu w działalności Zespołu Szkół w Dobiegniewie	44
4.1. Rajd Szlakiem Ewakuacji Oflagu II C Woldenberg	47
4.2. Rajd „ Mały Woldenberczyk”	49
Rozdział V. Pamięć oflagu w działalności Muzeum Woldenberczyków	50
Zakończenie	
Spis tabel, spis rysunków, spis wykresów.	

WSTĘP

Pamięć Oflagu II C Woldenberg wpływa na kształtowanie patriotyczne społeczeństwa Dobiegniewa. Zachowanie jej oraz jej utrzymywanie powinno być obowiązkiem moralnym władz Gminy Dobiegniew oraz współpracujących z nią instytucji kulturalnych i edukacyjnych. Upamiętnienie obozu jenieckiego nie zostało dotychczas omówione ani w polskiej ani obcojęzycznej literaturze przedmiotu. Dlatego też temat ten wymaga zainteresowania i opracowania z wykorzystaniem nieuwzględnionych dotąd źródeł. Warto już tu zaznaczyć, iż opracowania i publikacje poświęcone obozowi powstające na przestrzeni lat generalnie nie są powszechnie dostępne jak i nie zawierają tak ważnej kwestii, jakimi są współczesne działania upamiętniające ten ważny przecież z polskiego punktu widzenia element krajobrazu kulturowego współczesnego Dobiegniewa¹. Wymienione tu kwestie przyczyniają się również do braku zainteresowania tematyką obozową.

Przedmiotem pracy jest działalność upamiętniająca obóz Oflag II C Woldenberg na terenie miasta i gminy Dobiegniew. W swojej pracy skupię się na czasach współczesnych – latach 1989-2018, ponieważ w tym okresie zostały podjęte nowe, wcześniej nieuwzględnione przez żadne opracowania naukowe działania. Ważnym aspektem, na który należy zwrócić uwagę są przemiany polityczne, które pozwoliły rozwinąć oddolną formę kreowania pamięci o obozie, przez samorząd, szkoły, stowarzyszenia i poszczególnych ludzi, co było niemożliwe w poprzednim systemie.

W celu zrozumienia tematyki obozowej należy zacząć od wyjaśnienia pojęcia Oflag. Otóż nazwa ta pochodzi od niemieckiego skrótu Offizierlager für kriegsgefangene Offiziere, który oznacza obóz jeniecki². Największym obozem jenieckim dla polskich oficerów podczas II Wojny Światowej był Oflag II C Woldenberg, który istniał do 25 stycznia 1945 roku³. Więzieni byli w nim żołnierze Wojska Polskiego i Polskich Sił Zbrojnych z wojny obronnej 1939 roku oraz z Powstania Warszawskiego. Przetrzemywani byli tu również nieliczni ofice-

¹ Wynika to z faktu, że jest to literatura wydawana w latach 1950-1980, natomiast publikacje ukazujące się latach współczesnych mają ograniczony zasięg.

² J. Olesik, *Oflag II C Woldenberg*, Warszawa 1988, s. 62.

³ Uwzględniając powyższe stwierdzenie należy zaznaczyć, że przed utworzeniem Oflagu istniał Stalag Woldenberg. Nie był to rzeczywisty obóz, a komenda niemiecka nad licznymi grupami polskich jeńców wojennych rozmieszczonych po całym Pomorzu Zachodnim. 21 maja 1940 roku zmieniono nazwę Oflag i zaczęto przywozić jeńców z innych, pobliskich Oflagów. Jako przykład może służyć przywiezienie 804 oficerów z Oflagu Lubeka. Wyodrębnione w pracy określenie największego obozu zostało zaczerpnięte z książki pt. *Oflag II C Woldenberg-to brzmi jak tajemnica*, Dobiegniew 2017, s. 5.

rowie polscy więźni do niewoli w czasie walk we Francji w roku 1940⁴. W obozie znajdowali się nie tylko oficerowie, ale też podoficerowie, podchorąży i szeregowcy⁵. Według spisu liczbowego jeńców z 31 grudnia 1943 roku w Oflagu było 6697 jeńców, z czego największą grupę stanowili podporucznicy oraz porucznicy zaś najmniejszą generałowie, starsi sierżanci oraz plutonowi⁶.

Oflag II C Woldenberg znajdował się w odległości 1 km na zachód od obecnego miasta Dobiegniew. Zajmował obszar położony po południowej stronie szosy biegnącej do Strzelca Krajeńskich (Friedeberg). Wokół obozu znajdowały się rozległe pola, lasy oraz jeziora⁷. Położenie Oflagu zdecydowanie wpływało na późniejszą organizację obozu jenieckiego, który został definitywnie odłączony od środowiska zewnętrznego. Oflag II C Woldenberg zajmował powierzchnię około 25 ha i składał się z trzech części: komendantury niemieckiej, przedobozia i obozu właściwego. Każdy z podzielonych terenów otoczony był ogrodzeniem, co sprawiało, że komunikacja między strefami była utrudniona. Wszystkie budynki znajdujące się na terenie obozu były parterowe. Zostały wykonane z cegły ceramicznej. Nie posiadały ocieplenia, podpiwniczenia ani strychów. W skład niemieckiej części wchodziło 7 baraków, w których znajdowały się: komenda obozu, Abwera, kwatermistrzostwo, wartownia, kasyno oraz mieszkania dla oficerów. W części zwanej przedoboziem znajdowało się 8 baraków i istniały takie pomieszczenia jak izba chorych, magazyn mundurowy, magazyn materiałowy, łaźnia, areszt i punkt kwarantanny. Odrębną strefę stanowił najdalej wysunięty na południe obszar nazwany faktycznym obozem jenieckim. Miał on kształt zbliżony do kwadratu i zajmował powierzchnię około 17 ha. Składał się z 25 budynków zamieszkiwanych przez jeńców jak i przeznaczonych na pomieszczenia użytku codziennego, takie jak kuchnie obozowe czy kaplice lub sale teatralne. Obóz właściwy dzielił się na wschodni i zachodni, a każdy z nich miał 3 bataliony. Batalion grupował osiem kompani. Liczebność batalionu w zależności od okresu wahała się od około 1000 do 1150 jeńców, a kompanie od 100 do 150. Obóz otaczało podwójne ogrodzenie z drutów kolczastych o wysokości 2,5 m. Odległość między liniami drutu wynosiła 2 m. Przestrzeń między ścianami płotu została wypełniona kłębami

⁴ J. Olesik, *Oflag II C Woldenberg*, Warszawa 1988, s. 62.

⁵ Udział podoficerów, podchorążych i szeregowców wynika m.in. ze stosowanego podziału w obozach przejściowych. Pierwszą grupę stanowili oficerowie zaś drugą szeregowcy i podchorąży. Oficerów kierowano do Oflagów a pozostałych do Stalagów. Warto jednak wykazać, że do 1940 r. Oflag II C był Stalagiem. Ponadto według relacji Jana Olesika do oflagów kierowano także podoficerów, podchorążych i szeregowców, jako tzw. ordynansów. W rezultacie wykonywali oni prace gospodarcze. Kolejnym istotnym elementem był przywóz jeńców z innych oflagów z: XVIII A Lienz, XVIII B Wolfsberg, XVIII C Spittal, XI Braunschweig czy XI A Rothenburg do Oflagu II C po 1940 roku. J. Olesik, *Oflag II C Woldenberg*, Warszawa 1988, s. 21, 27-28.

⁶ *Oflag II C Woldenberg- to brzmi jak tajemnica*. 2017, red. W. Dembek, Dobiegniew, 2017, s. 10.

⁷ J. Bohatkiewicz, *Oflag II C Woldenberg*, Warszawa 1971, s. 20.

skiem drutów sięgającej do połowy jego wysokości. Dookoła obozu, przy płocie, rozmieszczonych zostało osiem wież strażniczych wyposażonych w ręczne i ciężkie karabiny maszynowe, ruchome reflektory oraz aparaty telefoniczne⁸. Koncentracja obiektów i plan obozu wpływał na odizolowanie jeńców od świata zewnętrznego, stąd bardzo często jeńcy cierpieli na chorobę nazywaną „chorobą drutów kolczastych”, która przedstawia Marian Brandys w książce pt. *Wyprawa do Oflagu*: w *Woldenbergu ludzie nie ginęli pod obcasami SS-manów jak w Oświęcimiu. Terapia Woldenberska polegała na doprowadzeniu ludzi o obłądu*⁹.

⁸ J. Bohatkiewicz, *Oflag II C Woldenberg*, Warszawa 1971 s.21.

⁹ M. Brandys, *Wyprawa do Oflagu*, Warszawa 1955, s. 14.

Rysunek nr 1. Plan obozu wg szkicu Jerzego Kondrackiego. Źródło: Archiwum Muzeum Woldenberczyków.

Na szczególną uwagę zasługuje najważniejsza instytucja obozowa, jaką była Komisja Kulturalno- Oświatowa (dalej cyt. KKO). Był to organ centralny, który składał się z pięciu wydziałów: Kursów i Kół Naukowych, Imprez Artystycznych, Bibliotek oraz Wychowania Fizycznego i Sportu. KKO zajmowała się sprawami organizacyjnymi, takimi jak: koordynacja kół naukowych, organizowanie kursów oraz przedstawianie planów zajęć niemieckiej komendzie obozu do zatwierdzania. Poza wymienioną strukturą w ramach wydziałów jednostek naukowo-oświatowych funkcjonowały: szkoły, koła i studia, kursy i seminaria, instytuty językowe oraz biblioteki. Należy zwrócić uwagę na instytucje nauczania, jaką były koła fachowe. Z uwagi na ilość, tematykę i aktywność uczestników podzielono je na cztery grupy: techniczną, humanistyczną, prawno-ekonomiczną i przyrodniczą. W tym kontekście należy wymienić te, które były najbardziej aktywne jak i najbardziej egzotyczne. Na szczególną uwagę zasługują koła takie jak: ZHP, Filatelistów, Plastyków, Metodologii Nauk, Lekarzy i Weterynarii, Farmaceutów, Leśników i wiele innych. Natomiast do kół egzotycznych należy zaliczyć: Studium Lotnicze, Koło Rybackie, czy Koło Mierniczych Przysięgłych. Dla lepszego zobrazowania należy wymienić kursy fachowe, które były podstawową formą przekazu. Trzeba przy tym zaznaczyć, że prowadzone były przez wysokiej klasy specjalistów, o dużej niekiedy praktyce zawodowej. Na uwagę zasługują kursy takie jak: budowlany, nauczycielski, przysposobienia kupieckiego, dentystycznego, rzeźbiarstwa, samochodowy, a nawet hodowli zwierząt futerkowych i wiele innych, o których wspomina Józef Bohatkiewicz. Kolejnym istotnym elementem życia naukowo-kulturalnego były kursy językowe. To jeden z odrębnych, lecz bardzo rozległych nurtów edukacyjnych. W obozie prowadzono kursy języka angielskiego, francuskiego, niemieckiego, rosyjskiego, czeskiego i japońskiego. W odniesieniu do struktury Komisji Kulturalno-Oświatowej należy wykazać, że poza jej strukturami odbywały się studia akademickie. Stworzony został „Uniwersytet Woldenberski”, który posiadał około 27 selekcji. Prowadzono studia prawnicze, leśniczy, weterynaryjne, rolnicze, geograficzne, pedagogiczne, ekonomiczne, inżynierskie i wiele innych¹⁰.

W obozie zostało rozwinięte życie nie tylko oświatowe, ale również kulturalne i rozrywkowe. Powstały trzy teatry: dwa dramatyczne i jeden kukielkowy. W latach 1940-1945 wystawionych zostało 24 sztuk teatru dramatycznego oraz 14 sztuk teatru kukielkowego. Repertuar zawierał utwory autorów polskich, zagranicznych, ale również samych jeńców Oflagu. Tematyka wystawianych sztuk zakreśla się od wątków codziennych współczesnych jeńcom aż do utworów klasycznych. Najpopularniejszymi sztukami obozowej sceny teatralnej

¹⁰ J. Bohatkiewicz, *Oflag II C Woldenberg*, Warszawa 1971, s.50-62.

były: „Zemsta” i „Damy i huzary” A. Fredry, „Maria Stuart” J. Słowackiego, „Cyrulik sewilski” P. de Beaumarchaisa oraz trzyczęściowe widowisko muzyczne „Trivoli”. W tym kontekście należałoby się jeszcze odnieść do kwestii teatru kukielkowego. Wystawiano w nim 10 spektakli napisanych bądź przeredagowanych przez samych jeńców. Należą do nich m.in. „Nowy Don Kichot” A. Fredry, „Śliczna krakowianka” E. Fiszerza czy „Bał na Szklanej Górze” H. Roztworowskiego¹¹.

Teatry Woldenberskie odegrały istotną rolę w życiu obozowym. Stanowiły one rozrywkę życia jenieckiego, ale też skłoniły więźniów do działalności plastycznej, muzycznej czy lirycznej. Warto zaznaczyć, że na potrzeby teatru powstawały obrazy, rysunki, drzeworyty, plakaty, dyplomy, rzeźby, pieśni, skecze czy nowele. Dominującą formą plastyczną był drzeworyt. Znalazł on swoje zastosowanie w kulturalnej, fizycznej, okolicznościowej i praktycznej dziedzinie życia. Stanowił podstawę do wykonywania znaczków poczty obozowej, zaproszeń, świadectw oraz zaświadczeń. W tym kontekście należy wymienić najbardziej znanych grafików, jakimi byli Eugeniusz Pichell, Marian Puchalski oraz Zygmunt Pazda¹². Warto wspomnieć o działalności artystycznej, jaką było rzeźbiarstwo Stanisława Horno-Popławskiego. Na uwagę zasługują takie rzeźby jak posąg Matki Boskiej z Dzieciątkiem czy postać Chrystusa stworzona na święta wielkanocne. Autorstwo posągów przypisywane jest jednemu z najwybitniejszych rzeźbiarzy, jakim był wspomniany już wyżej-Stanisław Horno-Popławski¹³. Równie ważna forma życia kulturalno-rozrywkową była muzyka. W Oflagu II C Woldenberg istniały trzy chóry – „Lech”, „Harfa” i „Echo” oraz trzy orkiestry – symfoniczna, rozrywkowa i mandolinistów. Każdy z zespołów optował za innymi utworami. Pierwszy z wyżej wymienionych chórów wykonywał pieśni patriotyczne, „Harfa” prezentowała tzw. „Kanarejki” przedstawianych przed wojną w stolicy. Trzeci zespół chórzystów zajmował się odtworzeniem utworów Bolesława Wallek-Walewskiego i Feliksa Nowowiejskiego¹⁴.

Kolejnym istotnym elementem życia obozowego pozwalającego na chwilowe zapomnienie o istniejącej niewoli był sport. W Woldenbergu istniało sześć klubów sportowych tak jak: KS Skra, KS Warta, KS Lwów, KS Kotwica, KS Kresy, KS Orle oraz Kolegium Sędziów. Warto podkreślić, że każde ugrupowanie w swoich szeregach skupiało jeńców z okre-

¹¹ A. Matuchiak-Krasuska, *Teatry*, w: *Oflag II C Woldenberg – to brzmi jak tajemnica*, W. Dembek, Dobiegniew 2017, s. 62-65.

¹² A. Pazda, *Plastyka*, w: *Oflag II C Woldenberg – to brzmi jak tajemnica*, red. W. Dembek, Dobiegniew 2017, s. 44-48.

¹³ Stanisław Horno-Popławski był zarówno jeńcem obozu II C Woldenberg jak i również profesorem Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Gdańsku.

¹⁴ W. Młodziejowski, *Muzyka*. [w] *Oflag II C Woldenberg – to brzmi jak tajemnica*. W. Dembek. Dobiegniew, s. 51-52.

ślonej części regionu np. KS Kotwica, w którego skład wchodził marynarze i oficerowie z obrony Helu i wybrzeża. Na szczególną uwagę zasługuje KS Orle. Był jednym z najliczniejszych, najsilniejszych klubów w Oflagu II C, ponieważ najczęściej odnosił zwycięstwa w selekcji piłki ręcznej¹⁵. Predyspozycje wszystkich wyżej wymienionych ugrupowań sportowych sprowadzały się głównie do umiejętności gry piłki nożnej, siatkowej, koszykowej oraz ręcznej- potocznie nazywanej szczypiorniakiem¹⁶.

Poza ugrupowaniami sportowymi jeńcy mogli wykazać się swoją sprawnością w konkurencjach tj. marsz, skok w dal i rzut piłką lekarską albo kulą. Podane dyscypliny wchodziły w skład Jenieckiej Odznaki Tężyzny (JOT), której celem było przede wszystkim nakreślenie rywalizacji wśród więźniów, ale też propaganda idei życia sportowego. W tym kontekście należałoby się jeszcze odnieść do bardzo ważnej kwestii życia sportowego, jaką było zorganizowanie Igrzysk Olimpijskich. W trakcie zmagania rozgrywano zawody we wszystkich konkurencjach uprawianych w Oflagu II C Woldenberg np. lekkoatletyka, szczypiorniak, koszykówka, futbol i boks i wiele innych. Według hipotezy autorów artykułu *Sport*, zorganizowane przez jeńców igrzyska nie zostały uznane, jako oficjalne Igrzyska Olimpijskie przez Międzynarodowy Komitet Olimpijski, ale prawdopodobnie zachowano numerację igrzysk taką, jaka byłaby gdyby wojna nie wybuchła. Autorzy artykułu zakładają hipotetycznie, skoro po XI igrzyskach w Berlinie w 1936 r. następne były XIV igrzyska w Londynie w roku 1948 to numeracja XII zakładałaby olimpiadę w Langwasser a XIII w Woldenbergu¹⁷.

Przedstawiona powyżej obszerna działalność jeńców zaowocowała powstaniem niebywałego dorobku kulturalnego. Mając to na uwadze celem niniejszej pracy jest wykazanie, czy w mieście i gminie (władze gminy Dobiegniew wraz z współpracującymi z nią instytucjami kulturalnymi i edukacyjnymi i nauki) podejmowane są działania w celu podtrzymania pamięci o tak ważnym dziedzictwie narodowym, jakim jest Oflag II C Woldenberg?

Praca ma strukturę rzeczowo-chronologiczną. W rozdziale pierwszym zostały omówione znaki pamięci na terenie miasta Dobiegniew¹⁸. W kolejnych rozdziałach przedstawione

¹⁵ Agnieszka Fietkiewicz-Zapalska *Oflag II C Woldenberg-Organizacja Sportu* [w] *Sport za drutami*, red. Tadeusz Skoczek, Warszawa 2015, s. 17.

¹⁶ Stawicki D, Listkiewicz M. 2017 *Sport*. w. Oflag II C Woldenberg– to brzmi jak tajemnica. W. Dembek, Dobiegniew, s. 80-81.

¹⁷ Stawicki D, Listkiewicz M. 2017 *Sport*., w. Oflag II C Woldenberg– to brzmi jak tajemnica. W. Dembek, Dobiegniew, s.86.

¹⁸ Wg definicji Rady Ochrony Pamięci Walki i Męczeństwa w Warszawie znaki pamięci określane są, jako: pomniki, krzyże pamiątkowe, tablice pamiątkowe oraz głazy, kopce i kurhany wystawione dla upamiętnienia znaczącego wydarzenia lub postaci w historii państwa i narodu polskiego [ustawione w miejscach i na obiektach pamięci narodowej].

zostały poczynania poszczególnych instytucji kulturalnych i edukacyjnych (Stowarzyszenia Woldenberczyków, Urzędu Miejskiego w Dobiegniewie, Muzeum Woldenberczyków, oraz Szkoły Podstawowej im. Żołnierzy Września- Woldenberczyków). Analizie poddane zostaną przede wszystkim działania, które zostały już podjęte jak i plany.

Praca została napisana w oparciu o dokumenty i materiały przechowywane w Urzędzie Gminy Dobiegniew, Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Szkole im. Żołnierzy Września Woldenberczyków, Miejskiej Biblioteki w Dobiegniewie oraz w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Zielonej Górze.

Historia upamiętnień obozu w Dobiegniewie nie zaczyna się oczywiście po przemianach politycznych w 1989 r. Po II Wojnie Światowej kontrowersje długo budził brak działań w upamiętnieniu terenu obozu, co miało związek z utworzeniem na terenie dawnego Oflagu Zakładu Tucz Trzody Chlewnej¹⁹. Dopiero w 2001 r. utworzono Stowarzyszenie Woldenberczyków, które wywarło istotny wpływ na pamięć Oflagu II C. W mieście powstał szereg znaków pamięci, które są zachowane do dziś w stanie nienaruszonym. Z inicjatywy jeńców w 1963 r. utworzono szkołę podstawową w Dobiegniewie. Rok później została wyposażona w sztandar. Plac przy szkole został nazwany imieniem Tadeusza Starca – jeńca, który wielokrotnie podejmował próby ucieczki. We wrześniu 1966 roku powstała pierwsza tablica pamiątkowa na terenie danego obozu, która odnosi się do pamięci polskich żołnierzy walczących w Oflagu II C Woldenberg. W drugiej dekadzie lat 70-tych powstał Pomnik Czynu Żołnierskiego na wspomnianym placu. Został zaprojektowany przez prof. dr. inż. M. Janowskiego. Prace nad jego wykończeniem zostały ukończone 30 sierpnia 1979 roku. Do idei budowy pomnika przyczyniły się takie osoby jak: Józef Pyster, Zygmunt Pazda oraz Bolesław Markefka²⁰. Opracowanie projektów techniczno-roboczych oraz wykonanie części metalowej pomnika zawdzięczane jest Józefowi Prysterowi. Z kolei Zygmunt Pazda opracował projekty zagospodarowania placu imienia Tadeusza Starca. Ostatnią z wymienionych przeze mnie osób mających wpływ na powstanie znaku pamięci był Bolesław Markefka, który zajął się zagadnieniami z zakresu organizacji projektowania, wykonywania robót, czy finansowania i rozliczania inwestycji²¹. Nad przedsięwzięciem budowy pomnika czuwał Społeczny Komitet Budowy Pomnika Czynu Żołnierskiego w Dobiegniewie, w którego składzie byli przedstawi-

¹⁹M. Sikora, *W 40-lecie*, „Ziemia Dobiegniewska”, 1986, str.6-7.

²⁰ Podstawowe informacje o wymienionych osobach zostały zaczerpnięte z płyty pamiątkowej, która znajduje się na ścianie bocznej Pomnika Czynu Żołnierskiego w Dobiegniewie.

²¹ Materiały Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Rozliczenie końcowe budowy pomnika Czynu Żołnierskiego.

ciele Woldenberczyków oraz miejscowe władze. Uroczyste odsłonięcie tak ważnego znaku pamięci odbyło się 2 września 1979 roku, którego dokonał minister Janusz Wieczorek. Ponadto w 1981 roku z inicjatywy Woldenberczyków oraz Stowarzyszenia Rodzin Woldenberdzkich na cmentarzu przyobozowym została zamontowana tablica pamiątkowa wraz z pomnikiem²². Na betonowej płycie została umieszczona sylwetka orła zdobiona krzyżem Virtuti Militari Obok, na tablicy umieszczono słowa: *Mogiła ta znajduje się na miejscu byłego cmentarza Oflagu II C jeńców, żołnierzy polskich z lat 1939-1945. W okresie niewoli z obozu tego zamordowano 47 żołnierzy, poległo 36 żołnierzy, zmarło 71 żołnierzy. Oddali swoje życie za naszą wspólną przyszłość*. Dodatkowo tuż obok pomnika umieszczono kamień z krzyżem. Został on obwiązany kolczastym drutem²³. Ostatecznie 19 września 1987 r. na terenie dawnego obozu otwarto Muzeum Woldenberczyków.

Oprócz tych znaków pamięci wiele informacji o obozie było przekazywanych przez publikacje na temat Pamięci Oflagu II C Woldenberg, które stanowiły jeden z licznych sposobów utrzymania pamięci. Literaturę można podzielić według dwóch kryteriów. Pierwsza z nich odnosi się do relacji i wspomnień jeńców z Oflagu II C. Wymienić tutaj można trzy najpopularniejsze dzieła, w których podjęto próbę zrelacjonowania całości wydarzeń w latach 1940-1945. Są nimi: „Oflag II C Woldenberg”-Józefa Bohatkiewicza, „Wyprawa do Oflagu”-Mariana Brandysa oraz „Oflag II C Woldenberg” Jana Olesika²⁴. Warto wykazać, że poza wymienioną twórczością powstały pamiątki odnoszące się najczęściej do własnych przeżyć w Oflagu. Jako przykład można przedstawić książki: A. Brzezickiego „Z mojego życia. W 100 rocznicę urodzin”, E. Gliński „Wspomnienia jeńców”, J. Kuropieski „Obozowe refleksje” a także „Oflag II C Woldenberg”. Natomiast drugą kategorię stanowią opracowania badaczy czy publicystów oparte na wspomnieniach jeńców Oflagu II C Woldenberg. Jednymi z najnowszych opracowań są prace zbiorowe pt. Oflag to brzmi jak tajemnica” z 2017 r. czy „Oflag II C Woldenberg. Wczoraj i dziś” z 2014 r.

²² W tym kontekście warto wykazać, że po wojnie w 1953 r. zlikwidowano cmentarz jeniecki oraz dokonano ekshumacji i przeniesienia szczątków mogił do kwatery jeńców wojennych na cmentarzu w Gorzowie Wielkopolskim przy ulicy Walczaka. W związku z tym obszar dawnego cmentarza jenieckiego w Woldenbergu do 1981 nie został w żaden sposób upamiętniony.

²³ K. Niedziałkowski, *Ślad Woldenberczyków w życiu Dobiegniewa*, [w] Oflag II C Woldenberg Wczoraj i dziś, Muzeum Woldenberczyków w Dobiegniewie, 2014.

²⁴ Józef Bohatkiewicz, Marian Brandys i Jan Olesik byli to jeńcy Oflagu II C Woldenberg.

J. Bohatkiewicz, *Oflag II C Woldenberg*, Warszawa 1971.

M. Brandys, *Wyprawa do Oflagu*, Warszawa 1955.

J. Olesik, *Oflag II C Woldenberg*, Warszawa 1988.

ROZDZIAŁ I

ZNAKI PAMIĘCI NA TERENIE MIASTA DOBIEGNIEW

Charakterystycznym elementem wizerunku miasta Dobiegniew są liczne tablice pamiątkowe, pomniki oraz replika rzeźby obozowej Stanisława Horno- Popławskiego. Wymienione znaki pamięci są ściśle związane z upamiętnieniem Oflagu II C Woldenberg. Warto jednocześnie zauważyć, że tworzą one świadectwo pamięci o jeńcach wojennych, którzy w latach 1939-1945 przebywali w obozie.

W niniejszym rozdziale zostaną poddane analizie wszystkie symbole pamięci znajdujące się na terenie miasta, które powstały lub zostały zmodernizowane po roku 1989. W kolejności chronologicznej, jako pierwszą podjęto modernizację ołtarza woldenberskiego w kościele Chrystusa Króla w Dobiegniewie, gdzie usytuowana była replika obozowej rzeźby. Kolejną inicjatywą było unowocześnienie płyt znajdujących się na ścianie pamiątkowej monumentu Czynu Żołnierskiego oraz oddanie lokalnej społeczności pomnika Woldenberczyka. Tematyka ta zostanie szerzej przeanalizowana w podrozdziałach.

Natomiast, aby w pełni omówić temat znaków pamięci powstałych lub zmodernizowanych po 1989 należy odnieść się do umieszczenia dwóch tablic pamiątkowych. W 1998 r. z inicjatywy zmiany imienia szkoły podstawowej została umieszczona tablica pamiątkowa na budynku. Z kolei w sierpniu 2016 doszło do incydentu kradzieży płyty pamiątkowej umieszczonej na budynku Muzeum Woldenberczyków, stąd nastąpiła konieczność jej rekonstrukcji. Poniżej przedstawiono dwie płyty pamiątkowe- aktualną i zaginioną.

Fotografia nr 1: Zaginiona tablica pamiątkowa. Źródło Archiwum Muzeum Woldenberczyków.

Fotografia nr 2: Aktualna tablica pamiątkowa. Stan w dniu 05.02.2018r. Źródło: fot. E. Dynkwald

Poza wymienionymi wyżej znakami pamięci do 2018 nie podjęto decyzji na temat tworzenia nowych pomników ani tablic oraz nie zatwierdzono planów modernizacji istniejących już symboli pamięci Oflagu II C Woldenberg.

1.1. RZEŻBA STANISŁAWA HORNO-POPLAWSKIEGO MADONNA Z DZIECIĄTKIEM

Najstarszym znakiem pamięci w Dobiegniewie jest rzeźba Madonna z Dzieciątkiem nazywana również Matką Boską Woldenberską. Oryginał jak i replika dzieła została stworzona przez jeńca Oflagu II C Woldenberg- Stanisława Horno-Popławskiego²⁵. Jak wygląda z przeglądu literatury był on uważany za najbardziej utalentowanego porucznika w dziedzinie rzeźbiarstwa figurowego w obozie²⁶. Warto wykazać, iż przed wojną Horno-Popławski był profesorem na Wydziale Rzeźby Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. W latach 1939-1945 przebywał w obozie II C Woldenberg natomiast po wojnie zajmował stanowisko profesora i dziekana Wydziału w Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w Gdańsku²⁷.

Fotografia nr 3: Rzeźba Madonna z Dzieciątkiem z jej autorem Stanisławem Horno-Popławskim. Źródło: Archiwum Muzeum Woldenberczyków.

Rzeźba Madonna z Dzieciątkiem powstała w latach 1939-1945 w pracowni obozowej mieszczącej się w skrzydle baraku kuchennego²⁸. Jest efektem prac w ramach zajęć obozowych wspomnianych we wstępie. To figura wielkopostaciowa wykonana techniką gipsową na płaskiej kwadratowej podstawie. Przedstawia młodą kobietę ukazaną w pozycji klęczącej. Jej

²⁵ Replika rzeźby Madonny z Dzieciątkiem powstała w 1945 roku i obecnie znajduje się przed kościołem św. Rocha w Białymstoku w zwieńczeniu pomnika księdza Adama Abramowicza. Obydwie rzeźby różnią się kilkoma drobnymi rzeczami takimi jak suknia Maryi i włosy Dzieciątka.

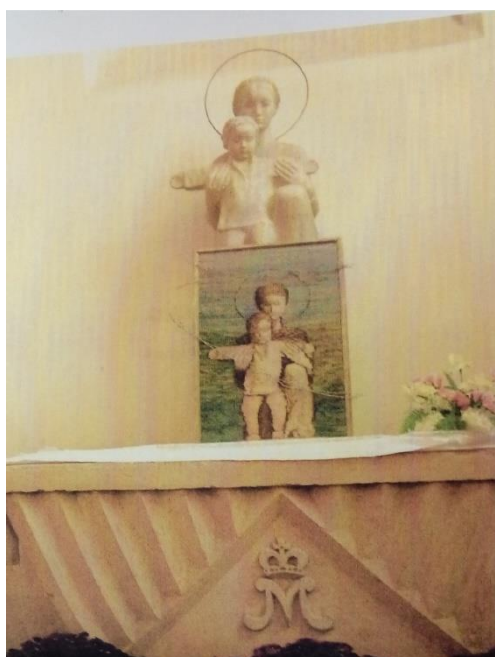
²⁶ Wyodrębnione w pracy twierdzenia zostały zaczerpnięte z książki J. Bohatkiewicza, *Oflag II C Woldenberg*, Warszawa 1971, s.36-40.

²⁷ J. Bohatkiewicz, *Oflag II C Woldenberg*, Warszawa 1971, s.38-39.

²⁸ Kuchnia obozowa znajdowała się w części obozu, zamieszkiwanej przez jeńców. Na planie zamieszczonym we wstępie pomieszczenie kuchenne można odnaleźć za pomocą numeru 41.

twarz wyraża smutek a wzrok skierowany jest w dół. Włosy Madonny są gładko zaczesane i splecione w warkocz, który otacza jej głowę jak aureola. Maryja oburącz podtrzymuje syna, który stoi między jej kolanami. Dzieciątko przyodziane jest w koszulę z długimi rękawami. Pierwotnie figura stanowiła wewnętrzną architektoniczną w kaplicy obozowej. Prawdopodobnie w roku 1966 replika dzieła została przeniesiona do nawy bocznej kościoła Chrystusa Króla w Dobiegniewie. Jako poświadczenie może służyć oświadczenie Jolanty Ronczewskiej oraz artykuł prasowy Antoniego Wojciechowskiego²⁹.

Do 2006 roku nie podejmowano żadnych istotnych zamierzeń dotyczących zmiany umiejscowienia obozowego dzieła. Dopiero modernizacja ołtarza woldenberskiego w kościele

Fotografia nr 4: Ołtarz Woldenberczyków przed planowaną modernizacją. Źródło: Materiały Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Opracowanie fotograficzne obecnego stanu ołtarza i rzeźby.

skłoniła do podjęcia odpowiednich działań. Uważano, że unowocześnienie nawy bocznej powinno być wkomponowane w historyczną świątynię, tworzącą jedno z miejsc pamięci po dawnym obozie, oddające hołd i wdzięczność wobec żołnierzy września³⁰. Istniało kilka projektów związanych z modernizacją ołtarza autorstwa Romana Kosmali. Poniżej zostały umieszczone dwa z nich. Pierwszy z wykazanych planów został przyjęty przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz Diecezjalnej Komisji ds. Sztuki i Architektury Kościelnej, natomiast druga konstrukcja została przez wspomniane instytucje odrzucona³¹. Dodatkowym utrudnieniem postępow prac nad projektami była wątpliwość autorstwa rzeźby S. Horno-Popławskiego³².

²⁹ Jolanta Ronczewska to córka prof. Stanisława Horno-Popławskiego. W oświadczeniu potwierdziła informację o autorstwie dzieła przypisywanego jej ojcu oraz podała wiadomość na temat podarowania rzeźby dla kaplicy w Dobiegniewie, jako dar dla Woldenberczyków. Źródło: Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Oświadczenie Jolanty Ronczewskiej do ks. Proboszcza Henryka Wojnara. Natomiast w artykule Antoniego Wojciechowskiego zamieszczona została informacja, że od 2 października, mieszkańcy Dobiegniewa mogą modlić się przed swoją „Obozową Madonną”. Źródło: Archiwum Muzeum Woldenberczyków, A. Wojciechowski, *Korespondencja z Dobiegniewa*, „Tygodnik Powszechny” z dn. 2.10.1966r., nr 40.

³⁰ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Wstęp przedstawiający zarys wykonanych działań i ustaleń.

³¹ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Projekt koncepcyjny ołtarza woldenberskiego znajdującego się w kościele Chrystusa Króla w Dobiegniewie.

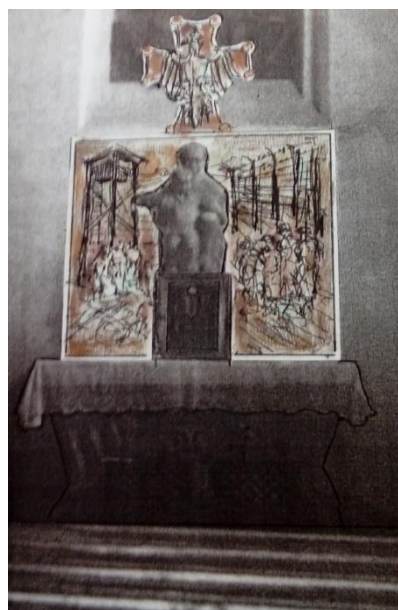
³² Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Wstęp przedstawiający zarys wykonanych działań i ustaleń.

Po przeprowadzeniu szczegółowych poszukiwań jednoznacznie stwierdzono, iż Madonna Obozowa powstała w obozie jest dziełem wykonanym przez Stanisława Horno Popławskiego. Jako potwierdzenie może służyć zarówno oświadczenie córki artysty jak i karta ewidencyjna rzeźby Matki Boskiej Woldenberskiej przechowywana w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Zielonej Górze³³.

Po wyjaśnieniu nieporozumień dotyczących autorstwa zajęto się analizą zatwierdzonego projektu koncepcyjnego. Plan działania zakładał umieszczenie na ścianie czołowej, za figurą Matki Bożej z Dzieciątkiem płaskorzeźby przedstawiającej Krzyż Virtuti Militari, pomiędzy ramionami krzyża miały być umieszczone błękitne promienie nawiązujące do błękitnej beretki orderu, który pierwotnie znajdował się obok rzeźby³⁴

Rysunek nr 2: Zatwierdzony projekt modernizacji ołtarza woldenberskiego w Kościele Chrystusa Króla w Dobiegniewie. Źródło: Materiały Archiwum Woldenberczyków, Projekt Koncepcyjny modernizacji ołtarza woldenberskiego w kościele Chrystusa Króla w Dobiegniewie.

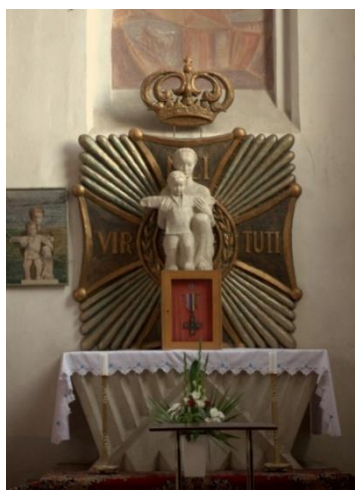
Rysunek nr 3: Odrzucony projekt modernizacji ołtarza woldenberskiego w Kościele Chrystusa Króla w Dobiegniewie. Źródło: Materiały Muzeum Woldenberczyków, Projekt Koncepcyjny modernizacji ołtarza woldenberskiego w kościele Chrystusa Króla w Dobiegniewie.

³³ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Oświadczenie Doroty Grubby skierowane do księdza Henryka Wojnara-Proboszcza Parafii Św. Józefa w Dobiegniewie z dnia 3 listopada 2006 r.

³⁴ Order został skradziony. Projekt koncepcyjny zakładał zastąpienie go nowym medalem. Źródło: Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Projekt koncepcyjny ołtarza woldenberskiego znajdującego się w kościele Chrystusa Króla w Dobiegniewie.

Fotografia nr 5: Urny z ziemią z pól bitewnych stoczonych przez Woldenberczyków. Źródło: Materiały E. Grzankowskiej.

Fotografia nr 6: Madonna z Dzieciątkiem po modernizacji. Nawa boczna Kościoła Chrystusa Króla w Dobiegniewie. Źródło: Materiały Archiwum Muzeum Woldenberczyków.

Płaskorzeźba miała być zwieńczona koroną umieszczaną nad głową Madonny. W tej kwestii należało jeszcze wspomnieć o wymiarach płaskorzeźby- 200 cm na 200 cm, natomiast wymiary korony to 80 cm na 60 cm szerokości. Dodatkowym atrybutem miało być umieszczenie wot w formie cegiełek, w których miały znajdować się urny z ziemią pochodzącą z pól bitew stoczonych przez Woldenberczyków. Nazwy poszczególnych miejscowości miały być umieszczone na cegiełkach znajdujących się pod figurą Madonny³⁵.

Niestety nie udało się zrealizować wszystkich zamierzonych koncepcji. Kanclerz Kapituły Orderu Wojennego Virtuti Militari gen. Stanisław Nałęcz-Komorowski wyraził zgodę na umieszczenie krzyża jednak wprowadził do projektu kilka zmian. Jedną z nich było umieszczenie krzyża Virtuti Militari za Madonną o wymiarach 2 m na 2 m, oraz rezygnacja z promieni znajdujących się między jego ramionami. Postanowiono, że tło za krzyżem będzie stanowiła wstążka Virtuti Militari. Miało to na celu wyróżnienie wyeksponowanego odznaczenia natomiast barwa wstążki miała ożywić kolorystycznie całą kompozycję ołtarzową³⁶. Udało się jednak umieścić wota zakładane w projekcie koncepcyjnym. Nazwy poszczególnych miejscowości, czyli: Iława, Westerplatte, Bzura, Warszawa, Modlin, Kałuszyn, Mokra, Kock i Hel zostały umieszczone na urnach znajdujących się po lewym boku rzeźby. Konsekracja nawy bocznej wyłącznie z ołtarzem Madonny Obozowej nastąpiła 20 maja 2006r przez ks. biskupa Adama Dyczkowskiego³⁷. Wygląd do bieżącego roku nie uległ zmianie.

Uważam, że Madonna Obozowa jest jednym z najbardziej docenianych figur stanowiących istotny element mający wpływ na pamięć samego Oflagu II C Woldenberg jak i miasta Dobiegniew.

³⁵ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Projekt koncepcyjny Ołtarza Woldenberskiego znajdującego się w kościele Chrystusa Króla w Dobiegniewie.

³⁶ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, List Stanisława Nałęcz-Komorowskiego gen. Bryg. W st spocz. Kanclerza Kapituły Orderu Wojennego Virtuti Militari do Romana Kosmali z dnia 31.06.2006r.

³⁷ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Informacja o działalności Stowarzyszenia oraz działaniach Urzędu miejskiego w Dobiegniewie w roku 2006 dotyczących spraw Stowarzyszenia Woldenberczyków.

1.2. POMNIK CZYNU ŻOŁNIERSKIEGO

Fotografia nr 7 Pomnik Czynu Żołnierskiego w Dobiegniewie Stan w dniu 02.01.2018r. Źródło: fot. E. Dynkwald, 2017.

Jednym z najbardziej charakterystycznych oznak wizerunku miasta Dobiegniew jest pomnik Czynu Żołnierskiego. Monument jest pod względem chronologicznym drugim znakiem pamięci obozu II C Woldenberg. Znajduje się on w centrum miasta, na placu podchorążego Tadeusza Starca³⁸. Myśl jego ustawienia była wynikiem starań byłych jeńców Oflagu II C Woldenberg oraz miejscowej ludności zamieszkującej teren ziemi gorzowskiej. Pomnik miał nawiązywać do czynu polskiego żołnierza oraz jego miłości do ojczyzny³⁹. Projekt koncepcyjny jego budowy został wykonany w 1973r. przez doc. dr. inż. arch. Mieczysława

³⁸ Podchorąży Tadeusz Starzec był więźniem Oflagu II C Woldenberg. Jego osoba charakteryzuje się podejmowaniem wielokrotnych ucieczek z obozu. Plac w centrum miasta od roku 1970 nosi nazwę pchor. Tadeusza Starca.

³⁹ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Rozliczenie końcowe budowy pomnika „CZYNU ŻOŁNIERSKIEGO”.

Janowskiego⁴⁰. Uroczyste przekazanie i oddanie monumentu społeczeństwu miasta i gminy Dobiegniew nastąpiło dnia 2 września 1979 roku, w 40 rocznicę hitlerowskiej napaści zbrojnej na Polskę.

Pomnik Czynu Żołnierskiego przedstawia miecz skierowany ku niebu. Po jego północno-wschodniej stronie umiejscowiona została ściana z napisem *Żołnierzowi Polskiemu 1939-1945*. Z kolei na jednej ze ścian bocznych umieszczono tablicę pamiątkową, z której można odczytać informacje na temat wykonawcy, osób zaangażowanych w budowę, czy daty oddania monumentu społeczeństwu dobiegniewskiemu.

Fotografia nr 8: Tablica pamiątkowa umieszczona na pomniku Czynu Żołnierskiego. Stan w dniu 02.01.2018r. Źródło: Źródło: fot. E. Dynkwald, 2017.

⁴⁰ Mieczysław Jankowski to jeden z architektów miejskich Szczecina.

Zanim przejdziemy do omawiania najnowszych zmian dokonanych w roku 2008-2016r. należy odnieść się do materiału, z którego został zbudowany omawiany znak pamięci. Najbardziej charakterystyczny element, czyli 19 metrowy miecz został osadzony w fundamencie i wykonany ze stali nierdzewnej. Okładzina monumentu, czyli stopnie, ściany boczne i posadzka została zrobiona z lastryka białego płukanego z gr. 1.5 cm. Ścianę tytułową pomnika obłożono dwustronnie płytkami z piaskowca 20 na 30cm, a znajdujące się na niej litery zostały wyprodukowane ze stali nierdzewnej. Dodatkowo po dwóch stronach płyty umieszczono znicze żeliwne⁴¹.

Wykonanie techniczne pomnika Czynu Żołnierskiego miało wpływ na podjęte kolejne dwa działania modernizacyjne. Otóż w 2008 r. płyty z piaskowca na ścianie pamiątkowej zostały zastąpione nowymi wykonanymi z płyt z marmuru i piaskowca. Ponadto wykonano nowe stopnie oraz oświetlenie⁴². Z kolei w 2016 r. odnowiono litery z dwóch stron pomnika w kolorze brązowym⁴³. Na lewym zdjęciu widoczny jest pomnik przed modernizacją płyt nawierzchniowych natomiast po stronie prawej znajduje się zdjęcie po dwukrotnym unowocześnieniu.

Poza wymienionymi zmianami do 2018 roku nie podjęto się, ani nie planuje się żadnych zmian w wyglądzie monumentu.

Fotografia nr 9: Ściana pomnika Czynu Żołnierskiego przed modernizacją. Stan w dniu 2008r. Źródło: Archiwum Muzeum Woldenberczyków.

Fotografia nr 10: Ściana pomnika Czynu Żołnierskiego po modernizacji. Stan w dniu 02.01.2018r. Źródło: fot. E. Dynkwald, 2017.

⁴¹ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Rozliczenie końcowe budowy pomnika Czynu Żołnierskiego.

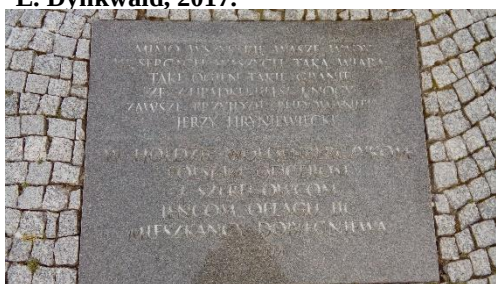
⁴² A. Kuczyński, Rok 2008 w inwestycjach, „Ziemia Dobiegniewska”, 2008, nr. 12.

⁴³ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, List Muzeum Woldenberczyków do Zakładu Kamieniarsko-Betoniarskiego- zlecenie Nr OKSR/4048/41 z dn. 25.08.2016 r.

1.3. POMNIK WOLDENBERCZYKA

Fotografia nr 11: Pomnik Woldenberczyka. Stan w dniu 02.01.2018r. Źródło: fot. E. Dynkwald, 2017.

Fotografia nr 12: Tablica pamiątkowa z inskrypcją Jerzego Hryniewieckiego. Stan w dniu 02.01.2018r. Źródło: Źródło: fot. E. Dynkwald, 2017.

Pomnik Woldenberczyka, podobnie jak wspomniany już Pomnik Czynu Żołnierskiego znajduje się w centrum miasta, na placu podchorążego Tadeusza Starca. Monument umiejscowiony jest na niewielkim wzniesieniu, ułożonym z granitowej kostki. Posąg przedstawia wyprostowanego oficera polskiego, jeńca obozu, który w lewej dłoni trzyma teczkę z dokumentami. Postać wzorowana jest na byłym jeńcu obozu-poruczniku Witoldzie Domańskim⁴⁴. Tuż za plecami jeńca znajduje się fragment ogrodzenia drutu kolczastego, a u jego stóp usytuowana jest tablica z inskrypcją: *Mimo wszystkie wasze wady w sercach naszych taka wiara, że z upadku klęsk i nocy zawsze przyjdzie budowanie- Jerzy Hryniewiecki. W Hołdzie Woldenberczykom, polskim oficerom i szeregowcom, jeńcom*

Oflagu II C Woldenberg. Mieszkańcy Dobiegniewa, 2 września 2009 rok. Z punktu widzenia pamięci Oflagu II C Woldenberg sentencja ta nie bez przypadku została umieszczona u stóp pomnika Woldenberczyka, ponieważ jest to fragment jednego z wierszy Jerzego Hryniewieckiego stworzonych w obozie⁴⁵.

Celem powstania pomnika nie było tylko kultywowanie pamięci i dokonań jeńców Oflagu II C Woldenberg, ale również podkreślenie działalności powojennych środowisk woldenberskich na rzecz gminy Dobiegniew i jej mieszkańców⁴⁶. Natomiast sam pomnik miał symbolizować wyrwanie z niewoli i chęć utworzenia nowej Polski. Posąg został wykonany z jasnego granitu, który został sprowadzony z Afryki⁴⁷.

⁴⁴ Witold Domański był to jeńiec Oflagu II C Woldenberg. Po wojnie był dziennikarzem sportowym. Jego wysoki wzrost (190 cm), został wykorzystany przy tworzeniu projektu pomnika.

⁴⁵ Jerzy Hryniewiecki to jeden z oficerów więzionych w obozie II C Woldenberg. Po wojnie był architektem, profesorem PW oraz doktorem h.c. Politechniki Krakowskiej. Należy jeszcze wspomnieć o kandydowaniu na posła I i III kadencji. XVI Zjazd Woldenberczyków, Ziemia Dobiegniewska, s.2

Autorem projektu był warszawski architekt prof. Zbigniew Wilma natomiast wykonawcą- Zbigniew Mikieliewicz z Torunia⁴⁸.Warto w tym miejscu przytoczyć fakt, iż autor projektu był uczniem prof. arch. Jana Bogusławskiego i prof. arch. Jerzego Hryniewieckiego⁴⁹. Ważną rolę odgrywał Komitet Organizacyjny Budowy Pomnika, w którego skład wchodził: dyrektor Muzeum Woldenberczyków- Irena Zmaczyńska, Burmistrz Miasta Dobiegniew-Leszek Waloch, Zbigniew Wilma i wiele innych osób⁵⁰.

Uroczystość odsłonięcia tego znaku pamięci miała miejsce w Dobiegniewie dnia 2 września 2009 roku. Ceremonia była połączona z obchodami 70 rocznicy wybuchu II Wojny Światowej. Odsłonięcia dokonali Woldenberczycy w składzie: Arkady Brzezicki z Warszawy, Bogdan Pstrokoński z Olsztyna i Józef Bogucki z Poznania.

Do 2018 roku nie dokonano żadnych zmian związanych z modernizacją omawianego znaku pamięci.

⁴⁶ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Zaproszenie na uroczystość odsłonięcia pomnika Woldenberczyka z dnia 20 stycznia 2009r.

⁴⁷ K. Korsak, *Dobiegniew: W holdzie Woldenberczykom*, „Gazeta Lubuska”, z dn. 02.09.2009r. <http://www.gazetalubuska.pl/wiadomosci/art/7810547,dobiegniew-w-holdzie-woldenberczykom,id,t.html> (12.01.2018).

⁴⁸ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Zaproszenie do udziału w pracach Komitetu Budowy Pomnika Woldenberczyka z dn.20.01.2009r.

⁴⁹ Obydwaj profesorowie to jeńcy Oflagu II C Woldenberg, którzy w obozie również prowadzili zajęcia architektoniczne. Po wojnie zaangażowali się w odbudowę Polski. Jako potwierdzenie służy zaprojektowanie Zamku Królewskiego w Warszawie przez Jana Bogusławskiego i projekt Stadionu Dziesięciolecia wykonany przez Jerzego Hryniewieckiego.

⁵⁰ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Komitet Budowy Pomnika Żołnierza Września „Woldenberczyka”.

II ROZDZIAŁ

PAMIĘĆ OFLAGU W DZIAŁALNOŚCI BYŁYCH JEŃCÓW WOLDENBERGU

Woldenberczycy to grupa osób, która w latach 1939-1945 była więziona w Oflagu II C. Po wyzwoleniu obozu, które nastąpiło 30 stycznia 1945r. grono jeńców nie pozostało obojętne wobec odbudowy powojennej Polski⁵¹. Byli więźniowie organizowali spotkania, które odbywały się w ramach Krajowych Zjazdów Woldenberczyków. Były to, co 3-4 letnie zebrania odbywające się w Warszawie i Dobiegniewie⁵². Na każdym zjeździe podejmowano nowe decyzje związane z upamiętnieniem. Dotyczyły one nie tylko oddawania nowych płyt pamiątkowych, budowy pomników, ale również omówienia poczynąń związanych z upamiętnieniem terenu Oflagu, czy tworzeniem nowych instytucji⁵³. Organizacje te miały bronić pamięci Oflagu II C przed zapomnieniem.

Z punktu widzenia byłych jeńców Oflagu II C upamiętnienie obozu miało dla nich istotne znaczenie. Świadectwem ich poczynąń w tym kierunku są m.in. starania w latach 1989-1999 o zagospodarowanie terytorium obozu i zachowanie pamiątek po Woldenberczykach a także utrzymanie pozytywnych kontaktów z uczniami szkoły podstawowej oraz współpraca z urzędem miasta Dobiegniew. Z inicjatywy Woldenberczyków w 1994 r. nastąpiła zmiana imienia szkoły im Bojowników o Wolność i Demokrację na im. Żołnierzy Września-Woldenberczyków. W związku z tym wydarzeniem 15 września 1995 r. została odsłonięta nowa tablica pamiątkowa na budynku szkoły podstawowej. A 28 września 1998 r. wręczono nowy sztandar. Z tego też powodu z okazji uroczystości dnia Patrona Szkoły wbijane są złote gwoździe zasłużonych⁵⁴.

Fotografia nr 13 Tablica pamiątkowa znajdująca się na budynku Szkoły Podstawowej w Dobiegniewie. Stan w dn. 22.02.2018r. Źródło: Źródło: fot. E. Dyrkwald, 2017.

⁵¹ Blizsze omówienie tej kwestii można znaleźć w artykule K. Niedziałkowskiego pt. *Ślad Woldenberczyków w życiu Dobiegniewa po 1945 r.*, Oflag II C Woldenberg Wczoraj i dziś, 2014.

⁵² W. Dembek, A. Pazda, *Woldenberczycy na wolności*, w: Oflag II C Woldenberg – to brzmi jak tajemnica, W. Dembek, Dobiegniew 2017, s. 103.

⁵³ Na uwagę zastępują takie instytucje jak Stowarzyszenie i Fundacja Woldenberczyków. Szersze omówienie w poszczególnych podrozdziałach.

⁵⁴ K. Niedziałkowski, *Ślad w życiu Dobiegniewa po 1945 roku*, Oflag II C Woldenberg Wczoraj i dziś, Poznań 2014, s. 30-31.

Nieformalna aktywność jeńców Oflagu II C trwała do 1998 r. Na XV Zjeździe postanowiono powołać Stowarzyszenie Rodzin Woldenberskich. Od 2008 r. kontynuacją starań zrzeszenia byłych jeńców zajęło się Stowarzyszenie Rodzin Woldenberskich⁵⁵. Jest to grupa osób, rodzinie bądź historycznie powiązana z nieżyjącymi już więźniami obozu, która nadal swoją działalność prowadzi.

Problem główny niniejszego rozdziału sprowadza się do pytania, jaki wpływ na pamięć Oflagu II C mieli jeńcy obozu, którzy należeli do Stowarzyszenia Woldenberczyków oraz ich rodziny, które są członkami Stowarzyszenia Rodzin Woldenberskich? W poszczególnych podrozdziałach zostanie podjęta analiza działań i zamierzeń wymienionych instytucji wpływających na pamięć obozu jenieckiego w Dobiegniewie.

⁵⁵ W. Dembek, A. Pazda, *Woldenberczycy na wolności*, w: Oflag II C Woldenberg – to brzmi jak tajemnica, W.Dembek, Dobiegniew 2017, s. 105.

2.1. FUNDACJA WOLDENBERCZYKÓW

Jednym z efektów starań byłych jeńców Oflagu II C było powstanie Fundacji Woldenberczyków⁵⁶. Na XIII Krajowym Zjeździe w 1992 r. postanowiono powołać instytucję, która wspierałaby działalność kulturalno-edukacyjną Dobiegniewa⁵⁷. Zanim przejdziemy do szczegółowego omówienia celów i założeń organizacji należy krótko odnieść się do struktury organizacyjnej. Fundacja składa się z czterech organów: Zgromadzenia Fundatorów, Rady Nadzorczej, Zarządu i Komisji Rewizyjnej. Siedziba instytucji jest miasto Dobiegniew.

Z punktu widzenia nieżyjących już więźniów Oflagu II C upamiętnienie Oflagu, współpraca z mieszkańcami i młodzieżą Dobiegniewa miała dla nich istotne znaczenie. Dlatego jednym z celów fundacji było wspieranie działalności miasta Dobiegniew w wydawaniu folderów i zeszytów historycznych, a także publikacji materiałów Woldenberskich- pamiętników, rozpraw naukowych, prospektów itp. Pozostałe zamierzenia to wspieranie działalności Muzeum Woldenberczyków i miejscowej szkoły, współdziałanie w Ochronie Miejsc Pamięci Narodowej i ustanawianie stypendium dla zdolnej młodzieży na kształcenie w szkołach wyższych⁵⁸.

Wykazane cele zawarte są w Statucie Fundacji Woldenberczyków, który został zatwierdzony w 1994 r. przez Sąd Rejonowy w Warszawie. Warto jednocześnie wykazać, że po śmierci wszystkich jeńców Oflagu II C Woldenberg fundacja nie uległa rozwiązaniu. Pierwotne cele i założenia są kultywowane przez Stowarzyszenie Woldenberczyków i Urząd Miasta Dobiegniew.

W latach 1989-2018 podjęto szereg inicjatyw związanych z dofinansowaniem działań upamiętniających. Jednym z nich było okazanie pomocy finansowej związanej z ufundowaniem nagród dla laureatów konkursu poezji obozowej⁵⁹. Kolejne poczynania to zakupienie podręczników dla szkół w Dobiegniewie i Dziedzicach czy fundowanie dwóch stypendiów dla studentów szkół wyższych, pochodzących z niezamożnych rodzin z wymienionych szkół⁶⁰.

⁵⁶ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Statut Fundacji Woldenberczyków z dn. 06.11.1998 roku.

⁵⁷ Działalność kulturalno- naukowa miała opierać się o pomoc dla Muzeum Woldenberczyków i szkół-w Dobiegniewie oraz Dziedzicach. Ważną kwestię miała odgrywać współpraca z Urzędem Miasta, która była fundamentem działalności Stowarzyszenia Woldenberczyków. Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Fundacja Woldenberczyków Dobiegniew, Sprawozdanie z działalności Fundacji Woldenberczyków w 2007r. wydany 18.03.2008r.

⁵⁸ Archiwum Muzeum w Dobiegniewie, Statut Fundacji Woldenberczyków z dn. 06.11.1998.

⁵⁹ Dokładne informacje na temat Konkursu Poezji Obozowej można znaleźć w rozdziale 4. Archiwum Muzeum Woldenberczyków, List Urzędu Miejskiego w Dobiegniewie do Fundacji Woldenberczyków z dn. 07.04.2005r.

⁶⁰ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Fundacja Woldenberska, List Fundacji Woldenberczyków z dn. 28 lutego 2000r. do Banku Przemysłowo Handlowego w Krakowie.

W 2018 r. nie prowadzono sprawozdań z działalności. Wynikało to z faktu, iż Fundacja Woldenberczyków znajdowała się w początkowej fazie likwidacji. Nie prowadziła ona intensywnej działalności, ponieważ została stworzona do pozyskiwania ewentualnych dotacji. Do 2018 r. działania Fundacji skupiały się głównie na ufundowaniu nagród dla uczestników konkursu poezji obozowej oraz sfinalizowaniem nagród dla najlepszych uczniów z wyżej wymienionych szkół. Warto jednak wykazać, iż w 2019 r. zgodnie z uchwałą nr 1/2018 Fundacja została rozwiązana⁶¹.

⁶¹ Oficjalna Strona Internetowa Stowarzyszenia Woldenberczyków, *Informacja nt. Fundacji*
<http://woldenberczycy.pl/?p=848> (dostęp 24.02.2020r.)

2.2. STOWARZYSZENIE WOLDENBERCZYKÓW

W kolejności chronologicznej drugą powstałą instytucją, która miała decydujący wpływ na pamięć Oflagu II C było Stowarzyszenie Woldenberczyków. Aby w pełni zobrażać problematykę zrzeszenia, należy zacząć od kilku podstawowych informacji na jego temat. Stowarzyszenie zostało powołane w 1998 r. na XV Krajowym Zjeździe Woldenberczyków, który odbył się w Dobiegniewie⁶². W dn. 15 listopada 2001 r. Sąd Rejonowy w Zielonej Górze zarejestrował jego działalność. Pierwszym prezesem organizacji została Maria Kowalska-Chilomer⁶³.

Działalność Stowarzyszenia Woldenberczyków trwała sześć lat. W 2007 r. poczynania instytucji stopniowo zaczęły się zmniejszać. Wynikało to m.in. z odejścia większości członków zrzeszenia oraz prezesa Marii Kowalskiej-Chilomer⁶⁴. Inicjatywę podtrzymania pamięci postanowiły przejąć rodziny więźniów Oflagu oraz osoby instytucjonalnie powiązane ze Stowarzyszeniem. W tym podrozdziale wyszczególnione zostaną kwestie związane z analizą działań podjętych 1999-2014 roku, ponieważ dalszą kontynuacją planowanych przedsięwzięć zajęło się Stowarzyszenie Woldenberczyków.

Główne działania byłych jeńców Oflagu II C ciągu sześciu lat opierały się o upamiętnienie i należyty zagospodarowanie terenu obozu oraz rozbudowie utworzonego w 1987

Fotografia nr 14: Prezes Stowarzyszenia Rodzin Woldenberskich zwiedzający teren Oflagu II C Woldenberg. Źródło: Archiwum Muzeum Woldenberczyków.

Muzeum Woldenberczyków. Należy wykazać, że do 1999r. przetrwało ok 50 baraków, co stanowiło 90% pierwotnego stanu. Budynki położone w niemieckiej części obozu było użytkowane przez np. muzeum, natomiast pozostałe, nieużytkowane ulegały dewastacji. Stan budynków świetnie oddaje umieszczone zdjęcie Prezesa Stowarzyszenia Woldenberczyków W. Dembka, który zwiedza teren obozu.

⁶² W. Dembek, A. Pazda, *Woldenberczycy na wolności*, w: Oflag II C Woldenberg – to brzmi jak tajemnica, W.Dembek, Dobiegniew 2017, s. 105.

⁶³ Maria Kowalska-Chilomer była żoną Władysława Chilomera, który w latach 1939-1945 więziony był w Oflagu II C Woldenberg. Oficjalna Strona Internetowa Stowarzyszenia Woldenberczyków, http://woldenberczycy.pl/?page_id=4 (dostęp 22.02.2018).

⁶⁴ Oficjalna Strona Stowarzyszenia Woldenberczyków, http://woldenberczycy.pl/?page_id=4 (dostęp 22.02.2018).

Byli więźniowie obozu jenieckiego starali się wpłynąć na decyzje podejmowane przez Urząd Miasta Dobiegniew dotyczące terenu Oflagu. W planie zagospodarowania, który został skierowany do władz miasta, zakładali kilka działań mających na celu nie tylko zagospodarowanie terenu, ale również zabezpieczenie turystów przed niebezpieczeństwami. Pierwszą kwestią wymienioną w projekcie była wycinka drzew, które poprzez swoje korzenie powodowały pękanie ścian baraków, a konary podczas wiatrów powodowały zniszczenia w postaci uszkodzenia dachów. Kolejnym założeniem było rozebranie stropów w barakach jenieckich, które stanowiły obciążenie dla murów. W zaistniałej sytuacji stanowiły zagrożenie dla zwiedzających turystów. Następną sprawą było zagospodarowanie terenu przy bramie wjazdowej. Planowano wykonać tablicę informacyjną i ekspozycji fotograficznej. Ponadto zakładano zrekonstruowanie wieży strażniczej, która miała służyć, jako wieża widokowa. Kolejnym krokiem było zabezpieczenie i zniwelowanie terenu oflagu. Głównym celem było wkopanie w poprzek drogi głównej rzędu słupków, które miały uniemożliwić wjazd pojazdów na teren oflagu⁶⁵.

Poza proponowanymi zmianami dotyczącymi zagospodarowania terenu obozu, działania Stowarzyszenia Woldenberczyków opierały się o upamiętnienie miejscowego gimnazjum i aktywności w kontaktach z najmłodszymi mieszkańcami Dobiegniewa. Na XX Krajowym Zjeździe, który odbył się dn 28.10.2004r. zaakceptowano kandydaturę Ryszarda Koncewicza na patrona Gimnazjum w Dobiegniewie⁶⁶. Uroczyste nadanie imienia odbyło się dn. 30 września 2005 roku. Z kolei w 2007 r. w szkole podstawowej odbywała się uroczystość ślubowania klas pierwszych. W imprezę aktywnie włączył się jeden z byłych więźniów Oflagu II C por Bogdan Pstrokoński⁶⁷.

Kolejnym działaniem Woldenberczyków było przygotowanie dwóch projektów. Pierwszy z nich związany był z odtworzeniem ołtarza woldenberskiego w kościele parafialnym w Dobiegniewie (zob. rozdz. 1). Po wieloletnich staraniach i poczynaniach starania zostały uwieńczone sukcesem. Drugim był projekt modernizacji Oflagu II C pod nazwą

⁶⁵ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Plan zagospodarowania Oflagu II C Woldenberg z dnia 9.12.1999r.

⁶⁶ Ryszard Koncewicz w czasie niewoli spędzonej w Oflagu był działaczem sportowym i wykładowcą na Kursie Wychowania Fizycznego. Po wojnie zajmował się trenowaniem oraz selekcjonowaniem reprezentacji narodowej w piłce nożnej. Źródło: *Gimnazjum będzie miało swojego patrona*, „Nasza Dobiegniewska”, 2005, 28, s.9.

⁶⁷ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Informacje o działaniach Stowarzyszenia i Urzędu Miasta w Dobiegniewie w 2007r., dotyczące spraw Woldenberskich.

„Pochylmy się nad przeszłością”. Aby program ten sprawnie był kontynuowany należało zabezpieczyć i przenieść eksponaty muzealne⁶⁸.

Z przytoczonych danych można wywnioskować, że zarówno teren Dobiegniewa jak i kontakty z miejscową społecznością nie pozostawały obojętne dla byłych jeńców Oflagu II C. Woldenberczycy pozytywnie oddziaływali na decyzje podejmowane przez Urząd Gminy i Miasta Dobiegniew. Uważam, że na podstawie faktów z działalności stowarzyszenia można śmiało stwierdzić, że byli więźniowie zostawili ślad na terenie miejscowości Dobiegniew.

Aktywność Stowarzyszenia Woldenberczyków do roku 2014 stopniowo wygasła. Związane to było m.in. z odejściem prezesa zrzeszenia Marii Kowalskiej-Chilomer oraz zmniejszającej się liczby żyjących jeńców Oflagu, co skutkowało wygaśnięciem działalności instytucji. Kontynuacją założeń organizacji zajęło się Stowarzyszenie Rodzin Woldenberskich, którego działania zostaną opisane w kolejnym podrozdziale.

Działalność Stowarzyszenia Woldenberczyków nie jest łatwą kwestią do zinterpretowania ze względu na to, że po śmierci prezesa Zrzeszenia, dokumentacja prawna prawdopodobnie nie została zachowana. Pomimo wielu Prośb Dyrektor Muzeum Woldenberczyków kierowanych do prezesa Stowarzyszenia i rodziny materiały źródłowe nie zostały przekazane do Muzeum⁶⁹.

⁶⁸ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Informacje o działaniach Stowarzyszenia i Urzędu Miasta w Dobiegniewie w 2006r. dotyczące spraw Woldenberskich.

⁶⁹ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, List Dyrektor Muzeum- Ireny Zmaczyńskiej do Prezes Stowarzyszenia Woldenberczyków- Marii Chilomer z czerwca 2007r.

2.3. STOWARZYSZENIE WOLDENBERCZYKÓW PO ROKU 2014

14 września 2013 r., na zebraniu z okazji obchodu 50-lecia powstania Szkoły Podstawowej im. Bohaterów Września-Woldenberczyków postanowiono reaktywować Stowarzyszenie⁷⁰. Efektem podjętych rozmów stało się sformowanie Tymczasowej Rady Programowej. Wymieniony organ zrzeszenia postanowił dostosować cele, założenia statutu i program

Fotografia nr 15. Reaktywowany Zarząd Stowarzyszenia Woldenberczyków w składzie: I. Zmączyńskiej, A. Grzybowski, D. Stawickiego, P. Słowińskiego, A. Pazdy, L. Walocha i W. Dembka. Źródło: Archiwum Muzeum Woldenberczyków.

działania do zmieniających się uwarunkowań. Głównym założeniem dalszego funkcjonowania Stowarzyszenia Woldenberczyków stało się: upowszechnianie tradycyjnych wartości patriotyczno-wychowawczych, udział w sprawowaniu opieki nad pamiątkami po „Woldenberczykach” na terytorium całego kraju a w szczególności w województwie lubuskim, udzielanie pomocy Fundacji „Woldenberczyków oraz upowszechnianie wiedzy historycznej w odniesieniu do drugiej wojny światowej⁷¹.

Wykazane cele zamierzano zrealizować poprzez udział w działalności: wydawniczej, propagandowo-naukowej oraz integrującej. Pierwsza z nich wiązała się z wydawaniem folderów, przewodników i opracowań historycznych. Druga, dotyczyła wspierania organizacyjnego i finansowego Muzeum Woldenberczyków oraz szkół zarówno w Dobiegniewie jak i Dziedzicach. Z kolei cel integrujący polegał na współdziałaniu z władzami samorządowymi w dążeniu do realizowania działań wpływających na rozwój miasta Dobiegniew⁷². W tym kontekście warto podkreślić, że pamięć o Oflagu II C nie pozostała obojętna członkom Stowarzyszenia. Już w pierwszych latach funkcjonowania organizacji poczynania zostały wypełniane regularnie. Świadczy o tym szereg inicjatyw, które zostaną omówione w kolejności chronologicznej.

Już w 2013 r. w działalności Stowarzyszenia Woldenberczyków można wyróżnić kilka poczynąń związanych z zachowaniem pamięci. Z punktu widzenia rozpropagowania

⁷⁰ W. Dembek, A. Pazda, *Woldenberczycy na wolności*, w: Oflag II C Woldenberg – to brzmi jak tajemnica, W.Dembek, Dobiegniew 2017, s. 105.

⁷¹ Pamiątki po Woldenberczykach wg Uchwały Programowej Walnego Zgromadzenia Stowarzyszenia Woldenberczyków należy interpretować, jako pomniki, cmentarze, tablice pamiątkowe, szkoły i muzea. Oficjalna Strona Stowarzyszenia Woldenberczyków, Uchwała Programowa Walnego Zgromadzenia Stowarzyszenia Woldenberczyków podjęta w dniu 3 września 2014 roku <http://woldenberczycy.pl/wp-content/uploads/2017/05/Sprawozdanie-2014-firm.pdf> (dostęp 22.02.2018r.).

⁷² Ibidem.

informacji na temat obozu istotne znaczenie miała audycja w radiu TOK FM. Odbyła się ona 10 listopada 2013r. Był to wywiad Ewy Podolskiej przeprowadzony z Wiesławem Dembkiem na temat rodzinnej historii powiązanej z obozem w Woldenbergu⁷³. Syn jeńca w audycji porusza kwestię związaną z powojennym odnajdywaniem listów adresowanych do jego matki, a także przedstawia ogólne informacje na temat obozu np. jego organizację, lub prawa jeńców.

Na szczególną uwagę zasługuje działalność Stowarzyszenia w 2014r. Otóż w podanym roku kalendarzowym podjęto szereg czynności związanych z popularyzacją historii obozu. Jednym ze sposobów rozpowszechniania informacji było utworzenie oficjalnej strony internetowej Stowarzyszenia Woldenberczyków. Z utworzonej witryny internetowej można pozyskać informacje na temat obecnych władz zrzeszenia, jego statutu, uchwały programowej, a także najnowszych aktualności związanych z pamięcią obozu⁷⁴. Kolejną formą zachowania pamięci w 2014 r. było nagranie drugiej audycji radiowej na falach Radia FOK FM. Program został nadany 25 grudnia 2014r. To kolejny z przeprowadzonych wywiadów na temat obozu jenieckiego i jego upamiętnienia w Woldenbergu, przeprowadzonych z Prezesem Stowarzyszenia Woldenberczyków – Wiesławem Dembkiem, Dyrektorem Muzeum Woldenberczyków – Ireną Zmaczyńską oraz Zastępcą Burmistrza Dobiegniewa – Tadeusz Bednarczkiem⁷⁵. Wymienione wyżej działania upamiętniające z 2014 r. domagają się uzupełnienia o wydanie książki na prawach rękopisu pt. „Oflag II C Woldenberg wczoraj i dziś”. Praca ta została wydana nakładem własnym Andrzeja Pazdy i dotyczyła historii obozu, działalności Stowarzyszenia i Muzeum Woldenberczyków⁷⁶. Szczególnie ważnym elementem książki jest znajdująca się na końcu lista jeńców obozu. Wykaz zawiera imiona i nazwiska, stopień wojskowy oraz numer obozowy⁷⁷. Nie można zignorować wystosowanych poprać Stowarzyszenia dla starań Burmistrza Miasta i Gminy Dobiegniew podjętych w 2014 jak i 2015 roku. Były one skierowane do Ministrów Kultury i Dziedzictwa Narodowego - Małgorzaty Omilanowskiej i Piotra Glińskiego. Miały one związek z planowaną modernizacją Muzeum

⁷³ Wiesław Dembek to syn jeńca ppor. Wacława Dembka.

⁷⁴ Oficjalną Stronę Stowarzyszenia Woldenberczyków można znaleźć pod adresem www.woldenberczycy.pl.

⁷⁵ Oficjalna Strona Stowarzyszenia Woldenberczyków, Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Woldenberczyków za okres od 3 września 2014r. do 31 grudnia 2014, <http://woldenberczycy.pl/wp-content/uploads/2017/05/Sprawozdanie-2014-firm.pdf> (dostęp 22.02.2018r.).

⁷⁶ Oficjalna Strona Stowarzyszenia Woldenberczyków, Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Woldenberczyków za okres od 3 września 2014r. do 31 grudnia 2014, <http://woldenberczycy.pl/wp-content/uploads/2017/05/Sprawozdanie-2014-firm.pdf> (dostęp 22.02.2018r.).

⁷⁷ *Lista jeńców Oflagu II C Woldenberg*, w: *Oflag II C Woldenberg wczoraj i dziś*, Muzeum Woldenberczyków w Dobiegniewie, s.40-175.

Woldenberczyków i jego otoczenia⁷⁸.

Ponadto w 2015 r. pojęto działania o charakterze identyfikacyjnym i naukowym. Stowarzyszenie Woldenberczyków aktywnie włączyło się w czynności dotyczące identyfikacji grobu kpt Władysława Sierko⁷⁹. Co więcej, podjęto przedsięwzięcie poszukiwania rodziny byłego jeńca Oflagu. W rezultacie akcja zakończyła się powodzeniem oraz rozgłosem krajowym. Jak wynika z sprawozdania działalności Stowarzyszenia Woldenberczyków za okres od 1 stycznia 2015r. do 31 grudnia 2015 r. podjęto również zabiegi w kwestii opracowania najnowszej książki, która miałaby stanowić przystępne kompendium wiedzy na temat obozu⁸⁰.

W ostatnich dwóch latach tj. 2016 i 2017 w działaniach podejmowanych przez Stowarzyszenie Woldenberczyków należy wyróżnić kilka poczynąń, które mają bezpośredni wpływ na popularyzację wiadomości o obozie. Podtrzymywanie pamięci o Oflagu można dostrzec poprzez zaprojektowanie, opracowanie i wydanie dwóch książek. Pierwsza z nich to reprint książki Mariana Brandysa pt. „Wyprawa do oflagu”, który opisuje jego wspomnienia z pobytu w Woldenbergu. Natomiast drugą jest wspomniana już wyżej publikacja pt. „Oflag II C Woldenberg – to brzmi jak tajemnica”. Autorami książki są w znacznej części członkowie Stowarzyszenia, którzy rodzinnie powiązani są z nieżyjącymi już jeńcami Oflagu II C Woldenberg. Nakład obydwu publikacji wyniósł po 500 egzemplarzy. Poza omawianymi działaniami związanymi z wydawaniem literatury warto wspomnieć o cyklicznych pracach nad zestawieniem listy i danych jeńców, którzy zmarli w obozie lub podczas jego ewakuacji. Stowarzyszenie Woldenberczyków w tym celu podejmuje współpracę wspólnie z Centralnym Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu. Lista ta ukazała się na stronie internetowej Stowarzyszenia Woldenberczyków w 2018 r., a nadto zamieszczane tam są uzupełnienia do tzw. listy lubuskiej jeńców⁸¹.

⁷⁸ Oficjalna Strona Stowarzyszenia Woldenberczyków, Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Woldenberczyków za okres od 3 września 2014r. do 31 grudnia 2014, <http://woldenberczycy.pl/wp-content/uploads/2017/05/Sprawozdanie-w-2014-firm.pdf> (dostęp 22.02.2018r.).

⁷⁹ Kapitan Władysław Sierko to jeden z więźniów Oflagu II C Woldenberg. Po ewakuacji obozu zmarł we wsi Sossin(Kosin). Został pochowany na miejscowym cmentarzu. Pomimo poszukiwań rodziny nie zdołała ona odnaleźć grobu. Po 70 latach dzięki działaniom dwóch okolicznych mieszkańców oraz Stowarzyszenia Rodzin Woldenberskich udało odnaleźć się grób kapitana oraz jego rodzinę.

⁸⁰ Oficjalna Strona Stowarzyszenia Woldenberczyków, Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Woldenberczyków za okres od 1 stycznia 2015 do 31 grudnia 2015r.,<http://woldenberczycy.pl/wp-content/uploads/2016/03/SPRAWOZDANIE-Z-DZIA%C5%81ALNO%C5%99ACI-STOWARZYSZENIA-za-2015-r.-na-stron%C4%99.pdf> (dostęp 22.02.2018r.).

⁸¹ Oficjalna Strona Stowarzyszenia Woldenberczyków, Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Woldenberczyków za okres od 1 stycznia 2017 roku do 31 grudnia 2017 roku, <http://woldenberczycy.pl/wp-content/uploads/2017/05/Sprawozdanie-2017-do-zawieszenia.pdf> (dostęp 10.04.2019r.).

Nie można pominąć bardzo ważnej kwestii, jaką jest współpraca Stowarzyszenia Woldenberczyków z władzami miasta. Postawa byłych jeńców Oflagu II, która charakteryzowała się podejmowaniem aktywnej współpracy z Urzędem Gminy i Miasta Dobiegniew skłoniła zarząd do skupienia się na takich zagadnieniach jak: weryfikacja listy i zapewnienie łączności z członkami Stowarzyszenia, rekrutacja i aktywizacja członków, oraz zapewnienie ciągłości pamięci o Oflagu II C Woldenberg z uwzględnieniem generacji rodzin woldenberskich – wnuków i prawnuków jeńców. Ponadto, propagowanie historii i kultury Oflagu II C, wsparcie działań na rzecz dalszej rozbudowy i rozwoju Muzeum Woldenberczyków oraz pozyskiwanie wsparcia ze strony Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, niestety, jak do tej pory bezskutecznie⁸².

⁸² Oficjalna Strona Stowarzyszenia Woldenberczyków, Uchwała Programowa Walnego Zgromadzenia Stowarzyszenia Woldenberczyków podjęta w dniu 3 września 2014 roku, http://woldenberczycy.pl/?page_id=132 (dostęp 22.02.2018r.).

ROZDZIAŁ III

PAMIĘĆ OFLAGU W DZIAŁALNOŚCI GMINY I MIASTA DOBIEGNIEW

Jedną z miejscowych instytucji mającą bezpośredni wpływ na kształtowanie pamięci o Oflagu II C Woldenberg jest Urząd Miasta i Gminy Dobiegniew. Wraz z Stowarzyszeniem Woldenberczyków organ ten od 1989 podjął wiele znaczących przedsięwzięć i starań dla zachowania pamięci o obozie jenieckim i upamiętnieniu jego terenu. W latach 90 XX działalność władz miasta koncentrowała się na współpracy z Stowarzyszeniem Woldenberczyków. Związana ona była głównie z zagospodarowaniem oraz porządkowaniem terenu przyległego do Muzeum Woldenberczyków. Ponadto Urząd Gminy i Miasta Dobiegniew od początku funkcjonowania instytucji muzealnej nie tylko ją utrzymywał finansowo, ale również dokonywał wszelkich starań, aby odpowiednio zabezpieczyć pamiątki z Oflagu II C.

Dopiero w latach 2000-2010 podjęto decydujące przedsięwzięcia, które mają szczególne znaczenie. Władze lokalne podjęły się organizowania dwóch wydarzeń patriotycznych, jakimi były Międzynarodowy Turniej Piłki Nożnej Dobiegniew CUP i Konkurs Poezji Obózowej. Oprócz tego zaangażowano się w obchody okolicznościowych wydarzeń tj.: Dzień Patrona Szkoły Podstawowej, Zjazdy Woldenberczyków i ich rodzin, rocznice powstania Muzeum czy obchody rocznic wybuchu II Wojny Światowej pod hasłem „Nigdy więcej wojny”. Drugim kierunkiem działalności Urzędu Miasta było przeprowadzenie modernizacji budynku Muzeum Woldenberczyków pod hasłem „Pochylmy się nad przeszłością”. Zakładał on unowocześnienie budynku poprzez: zamontowanie systemu centralnego ogrzewania, wymianienie wszystkich instalacji na nowe oraz poprawienie warunków technicznych budynku. Ponadto dokonano wymiany gablot muzealnych oraz zabezpieczono pamiątki poprzez ich należyłą konserwację. Ważnym elementem projektu było założenie strony internetowej Muzeum Woldenberczyków, gdzie przedstawiona jest nie tylko historia obozu jenieckiego, ale również informacje o zgromadzonych pamiątkach⁸³. Innym, równie istotnym aspektem upamiętnienia terenu Oflagu II C miał być plan utworzenia planu zagospodarowania wg., którego teren obozu miał być podzielony według czterech stref. Pierwsza z nich miała znajdować się wzdłuż drogi krajowej E22, gdzie koncentrowała się nie tylko część gastronomiczna, ale również amfiteatr i pomnik drogowy, który miałby kierować turystów do Muzeum Woldenberczy-

⁸³ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Opis techniczny do projektu modernizacji muzeum Oflagu II C Woldenberg w Dobiegniewie, str. 6.

ków⁸⁴. Strefa druga dotyczyła Parku Kulturowego, w którym znalazłby się teren obecnego Muzeum Woldenberczyków a także budynki pozostawione na obrysach istniejących kiedyś baraków jenieckich. Co więcej, w przestrzeni tej planowano odtworzyć plac apelowy jeńców oraz kaplicę obozową. Pozostałe dwie przestrzenie koncentrowały się na zakładach usługowo produkcyjnych oraz na zabudowie mieszkalnej⁸⁵. Warto podkreślić, że działalność Urzędu Gminy w latach 2000-2010 nie skupiała się tylko na Muzeum Woldenberczyków. Bowiem w 2005 roku Gmina podjęła się dotowania projektu odtworzenia ołtarza Matki Bożej Jenieckiej w Kościele Parafialnym w Dobiegniewie a w 2007 roku z pieniędzy uzyskanych z Urzędu Wojewódzkiego dokonano uporządkowania dawnego cmentarza jenieckiego⁸⁶.

Z kolei w ostatnich ośmiu latach nadal organizowano lub brano udział w patriotycznych wydarzeniach. Jednym z nich były obchody 30-lecia Muzeum Woldenberczyków, a także kontynuacja kolejnych edycji Międzynarodowego Turnieju Dobiegniew CUP i Konkurs Poezji Obozowej. Urząd Gminy Dobiegniew zdawał sobie sprawę, że po odejściu wszystkich jeńców Oflagu II C to właśnie zadaniem władz lokalnych będzie podtrzymywanie pamięci o Oflagu II C. W związku z tym w 2011 roku przeprowadzono badania na terenie byłego obozu jenieckiego. Zakres prac badawczych obejmował: lokalizację transzei obozowych na podstawie materiałów archiwalnych z zastosowaniem metod elektromagnetycznych, częściową eksplorację jednej z transzei w celu określenia czy znajdują się w niej obiekty pochodzące z okresu II wojny światowej. Efektem poszukiwań było znalezienie przedmiotów pochodzących z lat 20,30 i 40-tych XX wieku, do których można m.in. zaliczyć fragmenty porcelanowych talerzy sygnowanych niemieckim orłem, łyżeczki, rękojeści, pojemniki szklane apteczne, pojemnik po musztardzie (sygnowany „pateln Gablenz Krakow”), fragmenty mundurów polskich, naramiennik porucznika Marynarki Wojennej, polskie i angielskie guziki wojskowe i wiele innych przedmiotów⁸⁷. Inną ważną kwestią były podjęte starania Burmistrza Miasta Dobiegniew w kwestii upamiętnienia i uzyskania dofinansowania dla Muzeum Woldenberczyków a także włączenia instytucji w struktury Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Łąbinowicach-Opolu. Należy podkreślić, że Muzeum mieszczące się w budynku poobo-

⁸⁴ Według zamysłu Pana Jerzego Starosteckiego pomnikiem drogowskim miał być stos książek z umieszczoną na nich czapką oficerską. Oficjalna Strona Internetowa Urzędu Miasta i Gminy Dobiegniew, Spotkanie dotyczące zagospodarowania Parku Kulturowego na terenie byłego obozu jenieckiego dla polskich oficerów Oflag II C Woldenberg w Dobiegniewie (dostęp 25.05.2018).

⁸⁵ Planu nie udało się zrealizować m.in. przez wysokie koszty opisanej inwestycji. Oficjalna Strona Internetowa Urzędu Miasta i Gminy Dobiegniew, Spotkanie dotyczące zagospodarowania Parku Kulturowego na terenie byłego obozu jenieckiego dla polskich oficerów Oflag II C Woldenberg w Dobiegniewie (dostęp 25.05.2018).

⁸⁶ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Woldenberczyków oraz działań Urzędu Miejskiego w Dobiegniewie.

zowym wymagało i nadal wymaga modernizacji dla zabezpieczenia systematycznie powiększanych zbiorów, a teren obozu potrzebuje znaczących nakładów niezbędnych dla uprzystępnienia i zagospodarowania godnego dla jego rangi historycznej. Stowarzyszenie Woldenberczyków wystosowało pismo z poparciem dla starań Burmistrza Miasta Dobiegniew do Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego – Małgorzaty Omilanowskiej jednak nie przyniosło to oczekiwanych rezultatów, ponieważ nie uzyskano na nie odpowiedzi⁸⁸. Udało się jednak uzyskać dofinansowanie w ramach projektu INTERREG BB-PL 2014-2020, dzięki któremu planowana jest modernizacja budynku muzeum i zagospodarowania znajdującego się wokół niego terenu. Z kolei jak wynika z relacji Dyrektora Muzeum Ireny Zmaczyńskiej włączenie Muzeum Woldenberczyków w struktury Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach umożliwia rozwój instytucji oraz jego szeroką promocję. Osobnym elementem upamiętnienia jest wspieranie Stowarzyszenia Woldenberczyków w działalności wydawniczej. W 2017 roku Urząd Gminy i Miasta Dobiegniew wraz ze Stowarzyszeniem podjął się wydania książki „Oflag II C Woldenberg – to brzmi jak tajemnica” w nakładzie 500 sztuk. Ponadto jednym z autorów jej rozdziałów jest Burmistrz Miasta Dobiegniew⁸⁹.

Z powyżej przedstawionej działalności Urzędu Miasta i Gminy Dobiegniew unaocznia się fakt, że nie tylko jeńcy Oflagu II C i ich rodziny dokonywali wszelkich starań, aby zachować pamięć o Oflagu II C Woldenberg. Lokalna władza podejmuje wiele zabiegów dla godnego utrzymania placówki, jaką jest Muzeum Woldenberczyków. Warto podkreślić, że wszelkie podejmowane przedsięwzięcia wymagają dużych kosztów finansowych, na które Gminę Miasta Dobiegniew nie stać. Dlatego instytucja ta podejmuje się pozyskiwania dotacji na zagospodarowanie i ulepszanie tak ważnego miejsca pamięci, jakim jest teren byłego Oflagu II C.

⁸⁸ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, List Stowarzyszenia Woldenberczyków do Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego- Małgorzaty Omilanowskiej z dnia 21.01.2015r.

⁸⁹ Oficjalna Strona Stowarzyszenia Woldenberczyków, Obchody 30-lecia muzeum Woldenberczyków w Dobiegniewie, <http://woldenberczycy.pl/?p=615> dostęp (13.04.2018r.).

3.1. MIĘDZYNARODOWY TURNIEJ PIŁKI NOŻNEJ DOBIEGNIEW CUP

Turniej Piłki Nożnej Dobiegniew CUP jest niewątpliwie międzynarodową oraz historyczną wizytówką miasta Dobiegniew. To jeden z największych wakacyjnych turniejów piłkarskich organizowanych w Polsce, który skierowany jest do dzieci i młodzieży w wieku od 9 do 17 lat. Do 2018 r. odbyły się 23 zmagania piłkarskie, w których wzięło udział obywatele takich krajów jak: Polska, Anglia, Niemcy, Ukraina, Białoruś, Szkocja, Litwa, Łotwa

Fotografia nr 16: Kazimierz Górski po raz pierwszy uroczyście otwiera Turniej Piłki Nożnej pod swoim patronatem. Źródło: Archiwum Muzeum Woldenberczyków.

oraz Estonia. Warto jednocześnie zauważyć, że wydarzenie to odbywa się cyklicznie w pierwszym tygodniu lipca a rozgrywki organizowane są w czterech kategoriach wiekowych⁹⁰. Od 2000 roku Międzynarodowy Turniej Piłki Nożnej został objęty patronatem Kazimierza Górskiego. Analizując zagadnienie pamięci Oflagu II C w Dobiegniewie należy zapytać, jaki wpływ na upamiętnienie ma Międzynarodowy Turniej Piłki Nożnej Dobiegniew CUP?

Istotną kwestią wpływającą na upamiętnienie jest idea organizowania turnieju. Wynika ona z tradycji olimpiady sportowej, która w 1944 r. zorganizowali jeńcy w obozie jenieckim w Woldenbergu⁹¹. Należy podkreślić, że życie sportowe dla jeńców miało ważny wpływ na przetrwanie niewoli, ponieważ nie tylko wzmacniało siły fizyczne, ale również wpływało na zahamowanie choroby drutów kolczastych. Międzynarodowy Turniej Piłki Nożnej Dobiegniew CUP miał być kontynuacją szczytnych celów, jakie przyświecają ludziom uprawiającym sport, a także miał wpływać na rozpowszechnianie jego idei⁹².

⁹⁰ *Dobiegniew CUP*, „Nasza Dobiegniewska”, 2006, nr 33, s.4.

⁹¹ *Dobiegniew CUP*, „Nasza Dobiegniewska”, 2005, nr.30, s. 3.

⁹² *Dobiegniew CUP*, „Nasza Dobiegniewska”, 2006, nr 33, s. 4.

Kolejnym ważnym elementem podkreślającym pamięć Oflagu II C jest tradycja rozpoczęcia turnieju. Ceremonia otwarcia rozgrywek rozpoczyna się na placu podchorążego Tadeusza Starca, gdzie pod pomnikiem Czynu Żołnierskiego składane są kwiaty. Następnie delegacje drużyn wraz z organizatorami i mieszkańcami miasta Dobiegniew maszerują na stadion miejski, gdzie następuje oficjalne przystąpienie do zawodów. Można, zatem powiedzieć, że oddanie hołdu żołnierzom września poprzez złożenie wiązanek jest jednym z najważniejszych celów turnieju⁹³.

Fotografia Nr 17: Dzieci w trakcie składania kwiatów pod Pomnikiem Czynu Żołnierskiego podczas ceremonii rozpoczęcia Międzynarodowego Turnieju Piłki Nożnej im. Kazimierza Górskiego. Źródło: Oficjalna Strona Internetowa Międzynarodowego Turnieju Piłki Nożnej im. Kazimierza Górskiego <http://www.dobiegniewcup.pl/galeria/>, (dostęp 16.05.2018r.).

Działań upamiętniających nie należy się doszukiwać tylko na etapie rozpoczęcia imprezy, ale również w jej trakcie. Istotną sprawą wydaje się organizacja czasu wolnego, w którym jedną z atrakcji dla uczestników zmagani piłkarskich jest odbywanie wycieczek do Muzeum Woldenbergczyków, gdzie sportowcy mogą zagłębić swoją wiedzę na temat aktywności fizycznej jeńców⁹⁴.

Ważnym aspektem podkreślającym rangę tego wydarzenia jest uczestnictwo w turnieju, jeńca Oflagu II C Woldenberg- Ryszarda Koncewicza, który intensywnie podejmował

⁹³ *Dobiegniew CUP*, „Nasza Dobiegniewska”, 2006, nr 33, s. 4.

⁹⁴ *Sport i dobra zabawa*, „Ziemia Dobiegniewska”, 2007, nr 5, s. 2.

aktywność fizyczną nie tylko w obozie, ale również po jego ewakuacji. Bowiem Koncewicz swoją przyszłość związał z piłką nożną⁹⁵. Selekcjoner podczas pobytu w Dobiegniewie, jako gość honorowy turnieju spędzał czas z młodzieżą biorącą udział w zawodach. Prawdopodobnie jego aktywność polegała na braniu udziału w wycieczkach do Muzeum lub uczestnictwie w poszczególnych rozgrywkach⁹⁶.

W oparciu o przytoczone powyżej przykłady sposobu utrwalania pamięci o Oflagu IIC wykazać trzeba, że Turniej jest jednym z największych wydarzeń, które mają wpływ na upamiętnienie obozu. Co prawda nie można go porównać do Igrzysk organizowanych w obozie, lecz można stwierdzić, że jest on kontynuacją tradycji sportowych miasta.

⁹⁵ Ryszard Koncewicz po wojnie swoją karierę zawodową poświęcił piłce nożnej. Zajmował on stanowisko selekcjonera reprezentacji Polski.

⁹⁶ Problem określenia dokładnej roli Ryszarda Koncewicza w turnieju wynika z braku zachowania dokumentacji. E-mail od Kierownika Referatu Marcina Pawłowskiego z dn. 17.05.2018r.

3.2 KONKURSY RECYTATORSKIE POEZJI OBOZOWEJ

Konkurs recytatorski poezji obozowej to jedno z wydarzeń mających bezpośredni wpływ na pamięć Oflagu II C. Od 2002 roku konkurs odbywa się corocznie na początku wiosny w Muzeum Woldenberczyków w Dobiegniewie. Jego ideą jest popularyzacja poezji obozowej powstałej w czasie niewoli, a także podtrzymywanie pamięci o polskich oficerach więzionych w Oflagu II C⁹⁷. Przedsięwzięcie adresowane jest do uczniów szkół podstawowych i gimnazjów z całego kraju, a jego organizatorami poza Urzędem Gminy i Miasta Dobiegniew jest Stowarzyszenia i Fundacja Woldenberczyków. Recytacja odbywa się w trzech kategoriach wiekowych: szkół podstawowych, gimnazjalnych i licealnych.

Do 2018 roku odbyło się 16 edycji konkursów recytatorskich poezji obozowej, w których wzięło udział ponad 1000 uczestników ze szkół z województw: lubuskiego, zachodniopomorskiego i wielkopolskiego⁹⁸. Świadczy to o tym, że konkurs cieszy się popularnością a poezja obozowa stanowi zainteresowanie wśród młodzieży nie tylko z województwa lubuskiego.

Fotografia Nr 18: Jeden z uczestników XIII Konkursu recytatorskiego poezji obozowej Oflagu II C Woldenberg. Źródło: Archiwum Muzeum Woldenberczyków.

⁹⁷ Poezję obozową w Oflagu II C tworzyli m.in.: Edward Fiszer, Roman Kwaśniewski, Leon Kruczkowski, Jerzy Wojciechowski, Jan Knothe, Aleksander Bem, Antoni Paprocki, Józef Bohatkiewicz, Henryk Rostworowski i wielu innych. Oficjalna Strona Stowarzyszenia Woldenberczyków, XV Konkurs Recytatorski Poezji Oflagu II C Woldenberg, <http://woldenberczycy.pl/?p=559> (dostęp 13.04.2018r.).

⁹⁸ M. Pawłowski, XVI Konkurs Recytatorski Poezji Obozowej Oflag II C Woldenberg, „Ziemia Dobiegniewska”, 2018, Nr 28, s.4.

3.3. PLAN PRZEBUDOWY I ROZBUDOWY BUDYNKU MUZEUM WOLDENBERCZYKÓW

Jednym z najnowszych przedsięwzięć dotyczących utrwalania pamięci o Oflagu II C jest modernizacja Muzeum Woldenberczyków. Plan unowocześnienia zakłada przebudowę i rozbudowę obiektu oraz zagospodarowanie terenu do niego przyległego. W 2016 roku Gmina Dobiegniew przygotowała projekt koncepcyjny inwestycji. Jego kluczowym zamierzeniem jest uzupełnienie istniejącego budynku o nową część, w której znaleźć się ma nowoczesna sala konferencyjna. Ma ona nie tylko umożliwić prowadzenie wykładów, czy zajęć szkolnych, ale także zmianę ekspozycji poprzez umieszczenie nowych gablot, w których znajdowałyby się pamiątki przekazane przez rodziny nieżyjących już Woldenberczyków⁹⁹.

Poza wybudowaniem nowej części obiektu ważną kwestię stanowi zagospodarowanie terenu. Plan modernizacji ma w tej kwestii opierać się na wybudowaniu ścieżki edukacyjnej wzbogaconej o multimedialną makietę obozu, do której mają zostać przeniesione elementy historyczne takie jak np. brama obozowa, wieża wartownicza, lapidarium z płytami nagrobnymi cmentarza obozowego. Znaczącym elementem zamierzeń ma być również planowana przebudowa tablicy pamiątkowej, zamontowanie nowego masztu flagowego oraz usprawnienie dojazdu do Muzeum w postaci: poprawy stanu technicznego dróg dojazdowych, budowy nowych miejsc parkingowych i oświetlenia terenu. Na szczególną uwagę zasługuje dostosowanie budynku dla potrzeb bezproblemowego zwiedzania Muzeum przez osoby niepełnosprawne. W efekcie modyfikacja ta ma wpłynąć na zwiększenie ilości osób odwiedzających instytucję¹⁰⁰.

Uwzględniając plan modernizacji budynku Muzeum Woldenberczyków, Urząd Gminy Dobiegniew nie jest w stanie samodzielnie sfinalizować remontu. Dlatego lokalne władze wraz z Dyrektorem Muzeum Woldenberczyków przygotowują wniosek zgłoszenia projektu do konkursu w ramach Programu Współpracy Interregu, z którego istnieje możliwość pozyskania dofinansowania. Złożenie Dokumentacji planowane jest na 30 kwietnia bieżącego roku¹⁰¹.

⁹⁹ Obecnie Muzeum nie jest w stanie umiejscowić w gablotach wszystkich pamiątek zachowanych z obozu. Rozbudowa budynku umożliwi ich prezentację dla zwiedzających Muzeum. Archiwum Muzeum Woldenberczyków Folder 30-lecia Muzeum Woldenberczyków.

¹⁰⁰ Obecnie stan techniczny budynku Muzeum Woldenberczyków utrudnia zwiedzanie osobom niepełnosprawnym. Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Folder 30-lecia Muzeum Woldenberczyków.

¹⁰¹ M. Toczek, *Razem dla Muzeum Woldenberczyków*, <http://lubuskie.pl/news/22143/806/Razem-dla-Muzeum-Woldenberczykow/d,news-bootstrap/> (dostęp 27.04.2018r.)

Rysunek 4: Wizualizacja przebudowy i rozbudowy budynku Muzeum Woldenberczyków. Źródło: Archiwum Muzeum Woldenberczyków.

ROZDZIAŁ IV

PAMIĘĆ OFLAGU W DZIAŁALNOŚCI GMINNEGO ZESPOŁU SZKÓŁ W DOBIEGNIEWIE

Kolejną instytucją mającą znaczny wpływ na zachowanie pamięci o Oflagu II C jest Gminny Zespół Szkół w Dobiegniewie. Należą do niego dwie placówki, jakimi są: Szkoła Podstawowa oraz Gimnazjum. Pamięć Oflagu w ich działalności widoczna jest już w latach 90 XX wieku. Dostrzegana jest m.in. poprzez aktywne uczestnictwo w uroczystościach patriotycznych organizowanych w Dobiegniewie. Były to przede wszystkim ceremonie związane z przyjazdem do miasta Woldenberczyków i ich rodzin. W ich trakcie dzieci i młodzież wraz z pracownikami szkoły prezentowali inscenizacje patriotyczne a także oddawali hołd poprzez złożenie kwiatów przy tablicach upamiętniających, pomniku na placu Tadeusza Starca oraz na cmentarzu jenieckim. Ważnym aspektem, na który należy zwrócić szczególną uwagę było organizowanie dnia Patrona Szkoły. W czasie uroczystości uczniowie klas pierwszych składali ślubowanie w obecności dawnych jeńców Oflagu II C a także uczestniczyli w lekcjach prowadzonych w Muzeum. Zajęcia te polegały nie tylko na zapoznaniu się z historią obozu jenieckiego, ale także na nauce: hymnu obozowego „Ania”, sporządzeniu mapy z zaznaczeniem miejsc skąd przyjeżdżali jeńcy, wykonaniu rysu historycznego muzeum, opracowaniu mini tomików wierszy czy zaaranżowaniu znaczka pocztowego¹⁰².

W latach 2000-2010 działalność Zespołu Szkół opierała się nie tylko na aktywności w uroczystościach patriotycznych. Oczywiście nadal stanowiła ona ważny element kształtujący świadomość historyczną dzieci i młodzieży. Jednak pracownicy Szkół dostrzegli problem coraz mniejszej aktywności jeńców Oflagu II C w Dobiegniewie objawiający się przede wszystkim ograniczeniem wizyt w mieście do jednego spotkania¹⁰³. W związku z zaistniałym faktem w 2007 roku zrealizowano projekt edukacyjny- podróże historyczno-kulturowe w czasie i przestrzeni pt. „Tyle lat przyjeżdżaliście do nas, teraz my przyjedziemy do Was”. Polegał on na odwiedzeniu Woldenberczyków w Warszawie a także na złożeniu kwiatków przy po-

¹⁰² Źródło: Materiały E. Grzankowskiej, Szkoła obywateli konkurs dla dyrektorów szkół o nagrodę im. Anny Radziwiłł za działania na rzecz społeczeństwa obywatelskiego, str. 2.

¹⁰³ Zmniejszenie aktywności działań i przyjazdów Woldenberczyków do miasta wynikało przede wszystkim z ich podeszłego wieku oraz kłopotów zdrowotnych. Warto jednocześnie zauważyć, że byli jeńcy Oflagu II C zamieszkiwali różne miasta Polski, a dojazd do Dobiegniewa każdego kolejnego roku stanowił coraz większą trudność.

mnikach byłych jeńców Oflagu II C¹⁰⁴. Inną równie ważną formą upamiętnienia działalności jeńców w Dobiegniewie było nadanie imienia Gimnazjum. Od 2008 roku placówka nosi imię Ryszarda Koncewicza, który jak już wykazano w poprzednim rozdziale był nie tylko jeńcem Oflagu II C, ale również wybitnym trenerem wielu klubów sportowych. Inicjatorami pomysłu byli nauczyciele Zespołu Szkół, którzy uważali, że patronat Gimnazjum powinien być związany z żołnierzami Września-Woldenberczykami¹⁰⁵. Poza wymienioną działalnością uczniowie ze szkół w Dobiegniewie od 2002 biorą udział w Konkursie Recytatorskim Poezji Obózowej. Ich starania potwierdzone są wysokimi ocenami jury w każdej edycji konkursu.

Fotografia Nr 19: Uroczystość nadania imienia Ryszarda Koncewicza Gimnazjum w Dobiegniewie. Źródło: E-mail od Kierownika Referatu Marcina Pawłowskiego z dn. 17.05.2018r.

Z kolei w latach 2000-2018 działalność szkoły w upamiętnieniu Oflagu II C w głównej mierze zawdzięczane jest 1 Dobiegniewskiej Drużynie Harcerzy i Zuchów. Placówki nadal kształtują świadomość historyczną dzieci i młodzieży m.in. poprzez prowadzenie zajęć historycznych i technicznych w ramach, których uczniowie wykonują prace plastyczne związane z Oflagiem II C Woldenberg¹⁰⁶. Jednak nową istotną formą kreowania pamięci są dwa Rajdy (Rajd Szlakiem Ewakuacji Oflagu II C i Rajd „Mały Woldenberczyk”), których głównym celem jest upamiętnienie olimpiady jenieckiej oraz przywrócenie pamięci o nieżyjących już jeńcach Oflagu II C Woldenberg¹⁰⁷.

Zespół Szkół w Dobiegniewie jest instytucją, która broni, aby pamięć o Oflagu II C została zachowana w trwały sposób. Pracownicy placówek powinni nadal dokonywać wszelkich starań, aby uczniowie poznali nie tylko historię Oflagu, ale również dorobek jeńców.

¹⁰⁴ Źródło: Materiały E. Grzankowskiej, Szkoła obywateli konkurs dla dyrektorów szkół o nagrodę im. Anny Radziwiłł za działania na rzecz społeczeństwa obywatelskiego, str.3

¹⁰⁵ *Gimnazjum będzie miało swojego patrona*, „Nasza Dobiegniewska”, 2005, Nr. 31, s. 9-10.

¹⁰⁶ Wyróżnione prace prezentowane są w Muzeum Woldenberczyków.

¹⁰⁷ Materiały E. Grzankowskiej, Kronika 1 Dobiegniewskiej Drużyny Harcerzy i Zuchów.

Dlaczego kwestia ta ma tak duże znaczenie? Być może, dlatego, że utrwalanie pamięci w nadchodzących kilku dziesięciu latach będzie zależała nie tylko od Stowarzyszenia Woldeberczyków, Urzędu Gminy czy Muzeum, ale również od zaangażowania i starań dorastającej Dobiegniewskiej młodzieży.

4.1. RAJD SZLAKIEM EWAKUACJI OFLAGU II C WOLDENBERG

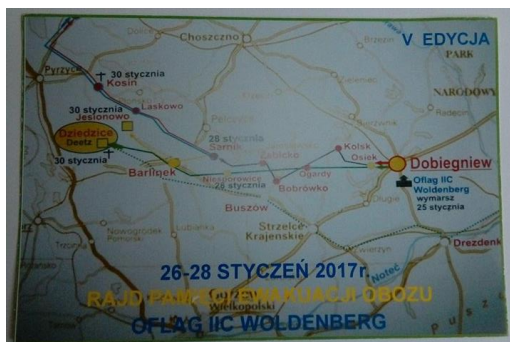
Fotografia nr 20: Uczestnicy III Rajdu Szlakiem Ewakuacji Oflagu II C Woldenberg w czasie marszu do wsi Dziedzice. Źródło: Materiały E. Grzankowskiej.

Rajd Szlakiem Ewakuacji Oflagu II C to kolejne wydarzenie wpływające na pamięć obozu jenieckiego, który mieścił się w dawnym Woldenbergu. Jego głównymi organizatorami są instruktorzy Związku Harcerstwa Polskiego z 1 Dobiegniewskiej Drużyny Harcerskiej i Zuchowej oraz komendant Hufca ZHP- Strzelec Krajeńskich¹⁰⁸. Jak wynika z relacji phm. Ewy Grzankowskiej inicjatywą utworzenia Rajdu jest przypomnienie pamięci o Woldenberczykach, która według organizatorów jest stopniowo zatracana. Ponadto jego celem jest nie tylko pokonanie trasy ewakuacji „Wschód”, ale również zapoznanie się z historią Oflagu II C, poprzez którą młodzież ze szkół w Dobiegniewie poznaje na własnym przykładzie, co przeżywali jeńcy Oflagu podczas ewakuacji¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Warto wykazać, że instruktorami harcerskimi z Związku Harcerstwa 1 Dobiegniewskiej Drużyny Harcerskiej i Zuchowej są nauczyciele z Szkoły Podstawowej im. Żołnierzy Września- Woldenberczyków w Dobiegniewie m.in. E. Grzankowska oraz M. Skokowska.

¹⁰⁹ W tym kontekście należy wykazać, że według niemieckich władz Oflagu II C droga ewakuacji była podzielona na dwa Bataliony- wschód i zachód. Uczniowie Szkoły Podstawowej należący do 1 Dobiegniewskiej Drużyny Harcerskiej i Zuchowej wraz z organizatorami pokonują trasę wyznaczoną dla Batalionu „Wschód”, która przebiega przez Osiek, Chomentowo, Ogardy, Bobrówkowo, Machary, Danków, Niespornowice, Płonno, Barlin i Dziedzice. Materiały E. Grzankowskiej, Kronika 1 Dobiegniewskiej Drużyny Harcerzy i Zuchów.

Po raz pierwszy Rajd został zorganizowany 25-26.01.2013 roku, a jego kolejne edycje zostały wyznaczone na 25 stycznia¹¹⁰. Uczniowie szkoły im. Żołnierzy Września- Woldenberczyków wraz z organizatorami w ramach upamiętnienia pokonują trasę ok.60 km prowadzącą z Dobiegniewa do Dziedzic¹¹¹. Wydarzenie rozpoczyna się wymarszem o 5 rano z podbram Muzeum Woldenberczyków, a jego końcowe uroczystości odbywają się w Dziedzicach. Przedsięwzięcie nie jest realizowane w jeden dzień i nie ogranicza tylko do jednego zadania,

Fotografia nr 21: Kartka pocztowa z mapą ewakuacji Oflagu II C. Źródło: Materiały E. Grzankowskiej, 1 Dobiegniewska Drużyna Harcerzy i Zuchów.

jakim jest pokonanie drogi ewakuacji. Bowiem jedną z tradycyjnych powinności harcerzy jest przygotowanie niespodzianki prezentowanej na uroczystościach zakończenia Rajdu. W poszczególnych VI edycjach Rajdu przygotowano takie atrakcje jak: przebranie uczestników Rajdu w historyczne mundury Żołnierzy Września, uruchomienie przenośnej radiostacji, czy wysłanie kart z mapą ewakuacji Oflagu II C do rodzin Woldenberskich z własnoręcznymi wypisanymi pozdrowieniami¹¹².

Poza omówionymi elementami wydarzenia dużym znaczeniem dla młodzieży jest spotkanie z członkami Stowarzyszenia Woldenberczyków organizowane na zakończenie Rajdu. Synowie Woldenberczyków przekazują wspomnienia swoich ojców dotyczących pobytu w Oflagu, organizacji życia obozowego czy przygotowań do ucieczek.

Do 2018 roku odbyło się VI edycji Rajdu Szlakiem Ewakuacji Oflagu II C. Wydarzenie to ma istotny wpływ nie tylko na kształtowanie świadomości historycznej dzieci i młodzieży, ale również na zachowanie pamięci o Oflagu II C. Pomimo trudnych warunków atmosferycznych do bieżącego roku żadna z edycji Rajdu nie została odwołana, co wskazuje na znaczenie przedsięwzięcia.

¹¹⁰ Data ta ma szczególne znaczenie, bowiem to właśnie na koniec stycznia 1945 roku dokonano ewakuacji oflagu II C.

¹¹¹ Trasa pokonywana przez uczestników Rajdu przebiega według opisu zawartego w książce „Kriegsgefangener nr 159 wraca do domu”. Oficjalna Strona Stowarzyszenia Woldenberczyków, W. Grzankowski, *Pierwszy rajd szlakiem ewakuacji Oflagu II C Woldenberg*, <http://woldenberczycy.pl/?p=162> (dostęp 30.04.2018r.)

¹¹² Materiały E. Grzankowskiej, 1 Dobiegniewska Drużyna Harcerzy i Zuchów.

4.2. RAJD „MAŁY WOLDENBERCZYK”

Rajd „Mały Woldenberczyk” podobnie jak Międzynarodowy Turniej Piłki Nożnej im. Kazimierza Górskiego to wydarzenie upamiętniające Olimpiadę Sportową zorganizowaną przez jeńców w 1944 roku. Jego organizatorem i pomysłodawcą jest nauczycielka Szkoły Podstawowej im. Żołnierzy Września- Woldenberczyków- phm. E. Grzankowska. Przedsięwzięcie skierowane jest do dzieci i młodzieży należących do Związku Harcerstwa Polskiego ze szkół: w Dobiegniewie, Strzelcach Krajeńskich i Drezdenka. Główną ideą Rajdu jest rozpowszechnienie informacji o Oflagu II C poprzez zorganizowanie trzydniowych zawodów sportowo- rekreacyjnych, w których realizowano zadania związane z działaniami jeńców obozu¹¹³.

Polegały one na zorganizowaniu pięciu konkurencji: „wiedza”, „współpraca”, „zaradność”, „muzykalność” i „sprawność”. Pierwsza z nich dotyczyła wiedzy na temat historii Oflagu, która weryfikowana była poprzez quiz. Kolejna wiązała się z odbyciem gry miejskiej, w której uczestnicy musieli wykazać się znajomością miejsc pamięci w mieście. Następny moduł miał związek z wykonaniem przez harcerzy jenieckiego znaczka pocztowego z materiałów pozyskanych w terenie a ostatnie dwie konkurencje koncentrowały się na wspólnym wykonaniu pieśni „Ania” i zdobyciu mini odznaki JOT wzorowanej na Jenieckiej Odznace Tężyzny. Do jej zdobycia należało wykonać, marsz wokół obozu, rzut piłką lekarską, skok w dal oraz bieg na 100 m. Przedsięwzięcie zakończone jest uroczystym apelem, na, którym wręczone zostają medale oraz dyplomy pamiątkowe. Ponadto bezpośrednio po nim następuje oddanie hołdu poprzez złożenie wiązanek kwiatów na cmentarzu obozowym i przed Muzeum Woldenberczyków¹¹⁴.

Rajd „Mały Woldenberczyk” podobnie jak Rajd Szlakiem Ewakuacji Oflagu II C stanowi żywą lekcję historii dla dzieci i młodzieży. Poprzez organizowanie wymienionych konkurencji dzieci i młodzież poznają nie tylko historię Oflagu, ale również miejsca pamięci, które można znaleźć na terenie miasta. Uważam, że Rajdy stanowią ważny element zachowania pamięci o obozie jenieckim. Ponadto tego typu wydarzenia znacznie lepiej wpływają na świadomość historyczną dzieci i młodzieży niż lekcje historii, czy zajęcia muzealne.

¹¹³ Materiały E. Grzankowskiej, Kronika 1 Dobiegniewskiej Drużyny Harcerzy i Zuchów.

¹¹⁴ Materiały E. Grzankowskiej, Kronika 1 Dobiegniewskiej Drużyny Harcerzy i Zuchów.

ROZDZIAŁ V

PAMIĘĆ OFLAGU W DZIAŁALNOŚCI MUZEUM WOLDENBERCZYKÓW

Muzeum Woldenberczyków to instytucja aktywnie włączająca się w upamiętnienie Oflagu II C. Jego cechą charakterystyczną jest przynależność do środowiska lokalnego oraz Urzędu Miasta i Gminy Dobiegniew, stąd działalność Muzeum po 1989 roku koncentruje się na kilku głównych przedsięwzięciach.

Jednym z nich jest edukacja uczniów ze szkół podstawowych, gimnazjów, szkół średnich a także kolonistów i turystów. Polega ona na organizowaniu odczytów, prelekcji, pokazów filmów, sesji popularno-naukowych czy okolicznych spotkań. Na szczególną uwagę zasługują lekcje muzealne w latach 1990-1999. Zostały one przeprowadzone przez naocznych świadków historii, którymi niewątpliwie byli nieżyjący już Woldenberczycy¹¹⁵. Tematyka zajęć dotyczyła działalności Oflagu, oświaty, kultury, sportu i walk żołnierzy na frontach II Wojny Światowej. Obecnie lekcje muzealne prowadzone są przez Dyrektora Muzeum Woldenberczyków, a ich tematyka dotyczy poszczególnych kategorii funkcjonowania obozu jeńckiego. Biorą w nich udział przede wszystkim uczniowie ze szkół w Dobiegniewie, Strzelcu Krajeńskich, Drezdenka oraz studenci z Akademii im. Jakuba z Paradyża¹¹⁶.

Drugim kierunkiem działań Muzeum w latach 1989-2018 jest aktywna współpraca z instytucjami takimi jak: Urząd Miasta Dobiegniew, Stowarzyszenie Woldenberczyków, Centralne Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach, Akademia Gorzowska im. Jakuba z Paradyża, Stowarzyszenie Przyjaciół Dziedzic oraz Komisję Badań Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Współpraca ta polega na wydawaniu rozmaitych publikacji dotyczących Oflagu II C Woldenberg np. folderów, zeszytów historycznych czy artykułów do lokalnej gazety pt. „Ziemia Dobiegniewska” a także wzbogacaniu zbiorów muzealnych, pozyskiwaniu nowych materiałów źródłowych, organizowaniu sesji popularno-naukowych oraz udostępnianiu dokumentów wspomnień Woldenberczyków¹¹⁷.

Ostatnim przedsięwzięciem, o którym nie można zapomnieć to współorganizacja imprez okolicznościowo- patriotycznych takich jak np. Zjazdy Woldenberczyków oraz Rodzin

¹¹⁵ W tym kontekście warto wymienić Woldenberczyków którzy przeprowadzali lekcje muzealne. Są to m.in.: E. Fiszer, W. Kotański, J. Bohatkiewicz, A. Wielkopolski i H. Tomiczek.

¹¹⁶ Archiwum Muzeum Woldenberczyków, Działalność Muzeum.

¹¹⁷ M. Różańska, *Muzeum Woldenberczyków w Dobiegniewie*, „Rocznik Lubuski”, 2015, t. 31, cz.1, str.138-144.

Woldenberskich, czy obchodzenie rocznic: wybuchu II Wojny Światowej pod hasłem „Nigdy Więcej Wojny”. Dyrektor Muzeum Woldenberczyków w ramach tych uroczystości dba o to, aby uczestnicy, którzy przybyli do Dobiegniewa zapoznali się z historią tego miasta poprzez zwiedzenie miejscowego Muzeum.

Muzeum Woldenberczyków to instytucja stworzona przez byłych jeńców Oflagu II C. Po odejściu wszystkich naocznych świadków, jakimi byli Woldenberczycy funkcjonowanie placówki zawdzięczane jest Urzędowi Gminy Dobiegniew, który finansuje utrzymanie Muzeum. W wyniku opisanego zjawiska, działania instytucji w kwestii upamiętnienia Oflagu IIC koncentrują się na kilku opisanych przedsięwzięciach.

ZAKOŃCZENIE

Niniejsza praca ukazuje upamiętnienie Oflagu II C Woldenberg w Dobiegniewie po 1989 roku. Temat ten stanowi szerokie zagadnienie, które nigdy dotąd nie zostało podejmowane w żadnej pracy naukowej. Należy zaznaczyć, że wątek obozu jenieckiego w dawnym Woldenbergu był wielokrotnie poruszany jednak nie pod względem pamięci o Oflagu a jego poszczególnych dziedzin funkcjonowania takich jak: życie codzienne, działalność kulturalna, konspiracja, ucieczki czy organizacja obozu.

Dotychczasowa analiza pozwala z pewnością stwierdzić, że pamięć o obozie jenieckim została zachowana należycie. Bowiem jego upamiętnienie unaoczniają nie tylko znaki pamięci znajdujące się niemal w każdej części miasta, ale również nazwy ulic, placów i szkół, które związane są z Oflagiem i polskimi oficerami. Istotnym elementem wpływającym przede wszystkim na rozpowszechnienie informacji o obozie są różnego rodzaju przedsięwzięcia takie jak: Zjazdy Woldenberczyków, Zjazdy Rodzin Woldenberskich, Konkursy Recytatorskie Poezji Obozowej, Międzynarodowy Turniej Piłki Nożnej im. Kazimierza Górskiego, Rajd „Mały Woldenberczyk” oraz Rajd Szlakiem Ewakuacji Oflagu II C.

Wydaje się, więc, że wykazane wyżej elementy upamiętnienia stanowią istotny dorobek kultury, na którym w największej mierze zależało jeńcom Oflagu II C. Uważam, że to właśnie ich starania doprowadziły do należytego zagospodarowania terenu byłego obozu oraz utworzenia instytucji, której głównym zadaniem jest gromadzenie pamiątek z czasów funkcjonowania obozu. Ponadto ich, co kilkuletnie spotkania właśnie w Dobiegniewie potwierdzają, że dla Woldenberczyków kontakt z władzami, uczniami i ludnością miasta nie był obojętny, co w przyszłości okazało się mieć niebagatelne znaczenie.

Po odejściu wszystkich Woldenberczyków upamiętnienie obozu jenieckiego w głównej mierze zależało od działań lokalnych władz oraz instytucji z nią współpracujących, którymi niewątpliwie jest Stowarzyszenie Woldenberczyków, Muzeum Woldenberczyków a także miejscowy Zespół Szkół.

Urząd Gminy i Miasta Dobiegniew już od 1989 r. podejmował się ważnej kwestii, jaką było poprawa warunków technicznych budynku Muzeum Woldenberczyków a także terenu go otaczającego. Ponadto władze lokalne zaangażowały się w odnowienie nawy bocznej w Kościele Chrystusa w Dobiegniewie a także odremontowanie cmentarza jenieckiego znajdującego się na terenie byłego Oflagu II C Woldenberg. Inną ważnym elementem było podjęcie się działalności wydawniczej w postaci książek, folderów i albumów, która przecież

stanowi jeden z kluczowych kwestii zachowania pamięci. Nie można również pominąć kwestii finansowania ważnych przedsięwzięć, które zostały wyżej wymienione a także stałego utrzymywania finansowego placówki Muzeum. Obecnie trwają przygotowania do najnowszej modernizacji, jaką jest przebudowa i rozbudowa budynku Muzeum Woldenberczyków, a także zagospodarowanie terenu do niego przyległego. Należy uwzględnić, że główną przeszkodą w celu realizowania kolejnych zamierzeń jest kwestia finansowa. Gmina Dobiegniew nie posiada własnych znacznych własnych środków do pokrycia całości inwestycji, dlatego głównym zadaniem urzędników jest poszukiwanie dotacji, które wydają się być niezbędne do efektywnego zakończenia prac modernizacyjnych.

Ważną rolę w kształtowaniu pamięci o Oflagu II C odgrywa Stowarzyszenie Rodzin Woldenberskich, które podjęło się kultywowania tradycji zachowywaną przez jeńców. Polegała ona na aktywnej współpracy z władzami Miasta i Gminy Dobiegniew, uczniami Zespołu Szkół w Dobiegniewie oraz miejscową ludnością. W głównej mierze poczynania Stowarzyszenia Woldenberczyków skupiały się nie tylko na uczestnictwie w ważnych wydarzeniach patriotycznych organizowanych w Dobiegniewie, czy organizacji lekcji przeprowadzonych przez synów jeńców, ale również na pomocy w pozyskiwaniu funduszy dla starań Burmistrza Gminy Dobiegniew. Warto zadać pytanie, czy bez pomocy członków Zrzeszenia efekt upamiętnienia byłby tak znaczny? Mając na uwadze całokształt działalności Stowarzyszenia Woldenberczyków uważam, że instytucja ta zajmowała i nadal zajmuje ważny element w kształtowaniu pamięci Oflagu II C.

Poza władzami lokalnymi oraz Stowarzyszeniem Woldenberczyków ważne miejsce w upamiętnieniu obozu jenieckiego zajmuje Zespół Szkół w Dobiegniewie. Jest to instytucja, która nosi imiona żołnierzy Woldenberczyków. Mając na uwadze działalność placówki w kwestii zachowania pamięci Oflagu II C, uważam, że początkowe poczynania nie zajmowały tak szczególnego znaczenia, jakie zajmują dzisiejsze starania. Dopiero przedsięwzięcia realizowane od 2013 roku podkreślają zaangażowanie pracowników szkoły i uczniów w tej kwestii. Na szczególne uznanie zasługuje organizacja dwóch Rajdów-Szlakiem Ewakuacji Oflagu II C oraz „Mały Woldenberczyk”, które decydująco wpływają na świadomość historyczną dzieci i młodzieży. W tym kontekście należy zapytać, dlaczego ma ona tak duże znaczenie? Z całą pewnością, dlatego, że pamięć o obozie jenieckim w przyszłości nie będzie zależała tylko od rodzin Woldenberskich, ale również od dzieci i młodzieży z Zespołu Szkół w Dobiegniewie, które niebawem będą uczestniczyć w tworzeniu jednostek edukacyjnych, naukowych i kulturalnych. Dlatego moim zdaniem ważnym elementem kształtowania wiedzy

dzieci i młodzieży powinno być uczestnictwo całej społeczności szkolnej w ważnych wydarzeniach patriotycznych organizowanych w Dobiegniewie a nie tylko danej grupy osób wchodzących w skład 1 Dobiegniewskiej Drużyny Harcerzy i Zuchów.

Ostatnią z wymienionych instytucji jest Muzeum Woldenberczyków. To instytucja, której głównym zadaniem jest gromadzenie pamiątek pochodzących z czasów obozu. Prawowite zabezpieczenie eksponatów będzie miało wpływ na ukazanie fenomenu, jakim niewątpliwie był Oflag II C Woldenberg przyszłym pokoleniom. Instytucja ta poza aktywną współpracą z Urzędem Gminy i Miasta Dobiegniew, Stowarzyszeniem Woldenberczyków czy placówkami edukacyjnymi oraz kultywowaniem pamięci poprzez organizowanie lekcji muzealnych, odczytów czy prelekcji nie podejmuje się organizacji innych przedsięwzięć. Wynika to z faktu, iż placówka ta podlega lokalnym władzom, która finansuje funkcjonowanie jednostki stąd działania Muzeum są nieco ograniczone.

Uwzględniając wszystkie powyższe stwierdzenia, uważam, że Oflag II C Woldenberg jest jednym z ważnych miejsc pamięci na terenie województwa lubuskiego. Jego upamiętnienie w Dobiegniewie jest elementem tradycji, jaką wprowadzili byli jeńcy Oflagu II. To jak w przyszłości będzie postrzegana pamięć Oflagu II C Woldenberg w głównej mierze będzie zależało od świadomości społecznej i historycznej mieszkańców miasta, dzieci i młodzieży a także działalności lokalnych władz i Stowarzyszeń. Ponadto warto mieć na uwadze, że teren dawnego Oflagu II C a także budynek Muzeum Woldenberczyków obecnie wchodzi w etap rozbudowy, co może w przyszłości przyczynić się do rozgłosu na temat istnienia obozu jenieckiego w dawnym Woldenbergu.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

1. Materiały Archiwum Muzeum Woldenberczyków
2. Kronika 1 Dobiegniewskiej Drużyny Harcerzy i Zuchów
3. Materiały E. Grzankowskiej

Literatura i źródła publikowane

1. Bohatkiewicz J., *Oflag II C Woldenberg*, Warszawa 1971.
2. Brandys M., *Wyprawa do Oflagu*, Warszawa 1955.
3. *Oflag II C Woldenberg- to brzmi jak tajemnica*. 2017, red. W. Dembek, Dobiegniew, 2017.
4. Olesik J., *Oflag II C Woldenberg*, Warszawa 1988.
5. Pazda A., Dembek W., *Oflag II C Woldenberg. Wczoraj i dziś.*, 2014.

Artykuły

1. *Dobiegniew CUP*, „Nasza Dobiegniewska”, 2005, nr.30.
2. *Dobiegniew CUP*, „Nasza Dobiegniewska”, 2006, nr 33.
3. *Gimnazjum będzie miało swojego patrona*, „Nasza Dobiegniewska”, 2005, Nr. 31.
4. Korsak K., *Dobiegniew: W hołdzie Woldenberczykom*, „Gazeta Lubuska”,
<http://www.gazetalubuska.pl/wiadomosci/art/7810547,dobiegniew-w-holdzie-woldenberczykom,id,t.html> (12.01.2018).
5. Kuczyński A., *Rok 2008 w inwestycjach*, „Ziemia Dobiegniewska”, 2008.
6. Pawłowski M., *XVI Konkurs Recytatorski Poezji Obozowej Oflag II C Woldenberg*, „Ziemia Dobiegniewska”, 2018, Nr 28.
7. Różańska M., *Muzeum Woldenberczyków w Dobiegniewie*, „Rocznik Lubuski”, T.31, oz.1.
8. Sikora M., *W 40-lecie*, „Ziemia Dobiegniewska”, 1986.
9. Wojciechowski A., *Korespondencja z Dobiegniewa*, „Tygodnik Powszechny”, 1966r., nr 40. Toczek M., *Razem dla Muzeum Woldenberczyków*,
<http://lubuskie.pl/news/22143/806/Razem-dla-Muzeum-Woldenberczykow/d,news-bootstrap/> (dostęp 27.04.2018r.)

Źródła internetowe

1. Oficjalna Strona Internetowa Urzędu Miasta i Gminy Dobiegniew,
<http://www.dobiegniew.pl/> (dostęp 21.06.2018 r.)
2. Oficjalna Strona Internetowa Stowarzyszenia Woldenberczyków,
<http://woldenberczycy.pl/> (dostęp 21.06.2019 r.).

WYKAZ ILUSTRACJI

Fot.nr 1: Zaginiona tablica pamiątkowa Muzeum Woldenberczyków	11
Fot nr 2: Aktualna tablica pamiątkowa Muzeum Woldenberczyków	11
Fot nr 3: Rzeźba Madonna z Dzieciątkiem z jej autorem Stanisławem Horno-Popławskim..	12
Fot. nr 4: Ołtarz Woldenberczyków przed planowaną modernizacją.....	13
Fot. nr 5: Urny z ziemią z pól bitewnych stoczony przez Woldenberczyków	15
Fot. nr 6: Madonna z Dzieciątkiem po modernizacji. Nawa boczna Kościoła Chrystusa Króla w Dobiegniewie	15
Fot nr 7: Pomnik Czynu Żołnierskiego w Dobiegniewie	16
Fot. nr 8: Tablica pamiątkowa umieszczona na pomniku Czynu Żołnierskiego.....	17
Fot nr 9: Ściana pomnika Czynu Żołnierskiego przed modernizacją.....	18
Fot nr 10: Ściana pomnika Czynu Żołnierskiego po modernizacji	18
Fot nr 11: Pomnik Woldenberczyka	19
Fot. nr 12: Tablica pamiątkowa z inskrypcją Jerzego Hryniewieckiego.....	19
Fot. nr 13: Tablica pamiątkowa znajdująca się na budynku Szkoły Podstawowej w Dobiegniewie	21
Fot. nr 14: Prezes Stowarzyszenia Rodzin Woldenberskich zwiedzający teren Oflagu II C Woldenberg.....	25
Fot. nr 15: Reaktywowany Zarząd Stowarzyszenia Woldenberczyków w składzie: I.Zmaczyńskiej, A. Grzybowskiego, D. Stawickiego, P. Słowińskiego, A. Pazdy, L. Walocha i W. Dembka	28
Fot. nr 16: Kazimierz Górski po raz pierwszy uroczystie otwierający Turniej Piłki Nożnej pod swoim patronatem.....	35
Fot nr 17: Dzieci w trakcie składania kwiatów pod Pomnikiem Czynu Żołnierskiego podczas ceremonii rozpoczęcia Międzynarodowego Turnieju Piłki Nożnej im. Kazimierza Górskiego	36
Fot nr 18: Jeden z uczestników XIII Konkursu Recytatorskiego Poezji Obozowej Oflagu II C Woldenberg.....	38
Fot nr 19: Uroczystość nadania imienia Ryszarda Koncewicza Gimnazjum w Dobiegniewie	45
Fot nr 20: Uczestnicy III Rajdu Szlakiem Ewakuacji Oflagu II C Woldenberg w czasie marszu do wsi Dziedzice	47
Fot. nr 21: Kartka pocztowa z mapą ewakuacji Oflagu II C	48

WYKAZ RYSUNKÓW

Rys. nr 1: Plan obozu wg. szkicu Jerzego Kondrackiego	5
Rys. nr 2: Zatwierdzony projekt modernizacji ołtarza woldenberskiego w Kościele Chrystusa Króla w Dobiegniewie	14
Rys. nr 3: Odrzucony projekt modernizacji ołtarza woldenberskiego w Kościele Chrystusa Króla w Dobiegniewie	14
Rys. nr 4: Wizualizacja przebudowy i rozbudowy budynku Muzeum Woldenberczyków	43